

การแก้ไขปรับปรุงประเทศไทย พม่า และญวนให้ทันสมัย

ในปลายพุทธศตวรรษที่ 24 (คริสต์ศตวรรษที่ 19) ประเทศไทย พม่า และญวนได้ชื่อว่าอยู่ในสมัยใหม่ โดยถือจากการที่ประเทศทั้งสามได้ติดต่อกับประเทศตะวันตก ซึ่งก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ภายในประเทศ ในขณะที่ลัทธิจักรวรรดินิยมกำลังแพร่หลายไปทั่วโลก ประเทศจักรวรรดินิยมมีข้ออ้างนานาประการที่จะยึดชาติหนึ่งชาติใดเป็นอาณานิคม เอกราชและความอยู่รอดของประเทศส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับความมั่นคงภายในประเทศทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม การปรับปรุงประเทศไทยให้ทันสมัยเยี่ยงอารยประเทศตามแบบฉบับของประเทศตะวันตก อาจเป็นหนทางหลีกเลี่ยงมิให้ตกเป็นอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจได้ เนื่องจากประเทศเหล่านั้นหมดข้ออ้างที่จะเข้าทำการยึดครองประเทศต่าง ๆ ได้ ในบทนี้จะได้พิจารณาว่าประเทศไทย พม่า และญวนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้ามินจง และจักรพรรดิคือคิกทรงคำ เป็นการปรับปรุงกิจการในประเทศไทยให้ทันสมัยอย่างไรบ้าง โดยจำแนกออกเป็นด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านการปกครอง การเศรษฐกิจ การสังคมและขนบธรรมเนียมประเพณี โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับชาวตะวันตก และการป้องกันประเทศ

การปกครอง

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้ราษฎรดำรงชีพอยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นสุข พระองค์ทรงปรับปรุงการปกครองให้เป็นระเบียบด้วยหลักแห่งกฎหมายขึ้น ถึงแม้ว่าการปฏิรูปกฎหมายของไทยจะได้ทำอย่างจริงจังในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ก็ได้มีการริเริ่มมาก่อนแล้วในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในด้านกฎหมายนั้นพระองค์ทรงตราขึ้นใช้ในลักษณะเป็น

หมายประกาศในทำนองพระราชบัญญัติที่พระองค์ทรงพระอักษรขึ้นให้ราษฎรทั่วไปได้ทราบ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก¹ การปรับปรุงการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีผลงานปรากฏออกมาในคานกฎหมายและการศาล โดยมีทั้งที่ทรงรื้อฟื้นของเก่าขึ้นมาใช้ใหม่ และที่ทรงพระราชดำริขึ้นมาใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพของประเทศในขณะนั้น จากผลงานดังกล่าวทำให้ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็นนักนิติศาสตร์พระองค์หนึ่ง²

เมื่อเริ่มรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประสงค์จะสร้างเสถียรภาพทางการเมืองการปกครองขึ้น พระองค์ทรงหาวิธีที่จะทำให้บรรดาข้าราชการเกิดความรู้สึกว่าคุณมีความผูกพันกับพระเจ้าแผ่นดิน ดังจะเห็นได้จากการทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาซึ่งเป็นประเพณีการถวายสัตย์ปฏิญาณของข้าราชการว่าจะซื่อสัตย์จงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแก้ไขพระราชพิธีนี้ โดยทรงพระราชดำริว่าการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเป็นพิธีใหญ่ จะให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยรับน้ำพระพิพัฒน์สัตยาแต่ฝ่ายเดียว ไม่เป็นการยุติธรรม เพราะเป็นฝ่ายรักษาความสุจริตแต่ฝ่ายเดียว พระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงถือด้วยจะคิดร้ายประการใด ๆ ก็ได้ ความสุจริตข้างหนึ่งรักษา ข้างหนึ่งไม่รักษา ก็ไม่สมควรต้องรักษาด้วยกันทั้งสองฝ่าย น้ำพระพิพัฒน์สัตยาจึงจะศักดิ์สิทธิ์³ ดังนั้นในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาของพระองค์ ได้ใช้น้ำพระพิพัฒน์สัตยาและทรงปฏิญาณความซื่อตรงของพระองค์

¹ ตามที่ปรากฏอยู่ในประชุมประกาศ มีอยู่ด้วยกัน 343 ฉบับ.

² ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช, "คิงมงกุฎในฐานะที่ทรงเป็นนักนิติศาสตร์," ประชุมปาฐกถาและคำอภิปรายของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช พ.ศ. 2489-2509 (พระนคร: โรงพิมพ์เฟื่องอักษร, 2509), หน้า 91-148.

³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4, เล่ม 2 (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2504), หน้า 138.

คอข้าราชการทั้งปวงด้วย⁴ การแก้ไขพระราชพิธีในครั้งนี้มีผลทางค่านิยมวิทยา ทำให้เหล่าข้าราชการมีความจงรักภักดีและมีความผูกพันต่อองค์พระมหากษัตริย์อย่างแน่นแฟ้น เพราะพระเจ้าแผ่นดินทางประกันความสุจริตยุติธรรมในการปกครองประเทศต่อข้าราชการ

การศาลที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่คือการให้ราษฎรเข้าถวายฎีกาแด่พระองค์ใดด้วยวิธีการที่คล้ายคลึงกับที่พอขุนรามคำแหงทรงปฏิบัติมาก่อน ทรงมีพระราชดำริว่าการ "ตั้งกองร้องฎีกา" ตามโบราณราชประเพณีไม่อาจช่วยให้ราษฎรมีโอกาสถวายฎีกาแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสมอหน้ากัน เนื่องจากได้รับการกีดกันจากผู้มีอำนาจมิให้เข้าถึงกลองวินิจฉัยเกร็ดได้ พระองค์จึงทรงมีหมายประกาศให้ราษฎรที่ได้รับความเดือดร้อนหรือไม่ได้รับความยุติธรรมจากศาล ให้นายภูฎีกาแด่พระองค์ ณ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ซึ่งจะเสด็จออกเดือนละ 4 ครั้ง⁵ คือ ทุกวันขึ้นแรม 7 คำ และ 14 คำ ถ้าถึงวันกำหนด พระองค์มิได้เสด็จพระราชดำเนินออกไป จะโปรดให้พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นมเหศวรศิววิลาสเสด็จไปทรงคอยรับฎีกาของราษฎรที่เข้าหาหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์⁶ และการราษฎรมีความทุกข์ร้อน จะคอยถวายฎีกาเห็นจะแน่นหนา จะให้ญาติพี่น้องหรือพวกพ้องซึ่งเป็นข้าละของธุลีพระบาทที่มีตำแหน่ง

⁴ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ความทรงจำ (พระนคร: ศิลปาบรรณาคาร, 2514), หน้า 137.

⁵ "ประกาศเรื่องถวายฎีกา," ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2504, เล่ม 1 (พิมพ์ถวายในงานพระราชทานเพลิงพระศพพระมหาโพธิวงศาจารย์ อินทโชตเถระ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 9 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2511), หน้า 47.

⁶ ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2404 "ประกาศกำหนดเวลาถวายฎีกา," หน้า 188.

เพื่อให้เขามาถวายฎีกาแทนตัวในที่สุดออกประทับแห่งใด ๆ ในพระบรมมหาราชวัง เป็นเวลาว่างราชการก็ได้ โดยไม่มีความผิดแก่ผู้มาถวาย⁷ เมื่อทรงได้รับฎีกาแล้ว จะโปรดให้มีตุลาการชำระให้แล้วโดยเร็ว

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเอาผิดแก่ตุลาการที่ละเลยหน้าที่ด้วย ถ้ามีผู้ไปฟ้องร้องคดีตามกระทรวง ปรากฏว่ารูปความสมควรจะรับฟ้องได้ ผู้รับฟ้องไม่รับฟ้องไว้เสมออุกขุนักดี หรืออุกขุนไม่สั่งฟ้องให้ก็ได้ จะให้มีโทษกับผู้ไม่รับฟ้อง และไม่สั่งฟ้องให้ตามโทษานุโทษ⁸

การปรับปรุงวิธีการตัดสินคดีความดังกล่าว ทำให้ราษฎรมีโอกาสที่จะได้รับความยุติธรรมเสมอกัน และให้มีผลการพิจารณาคดีทำไต่รวดเร็วขึ้น เพราะพระเจ้าแผ่นดินทรงเอาพระทัยใส่ นอกจากนี้พระองค์ทรงมีโอกาสรำบความเค็ดครอนของราษฎรระเบียบวิธีการนี้เป็นการทำลายอภิสิทธิ์ของขุนนางที่มั่งมีเหนือกฎหมายมาเป็นเวลานาน⁹ บุคคลต่าง ๆ มีความเสมอภาคกันทางกฎหมาย เพราะราษฎรทุกคนมีโอกาสดำเนินฎีกาแก่พระเจ้าแผ่นดินให้โปรดพิจารณาพิพากษาคดีแก่ตนได้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงส่งเสริมเสรีภาพในด้านต่าง ๆ ตามระบอบประชาธิปไตยที่บรรดาอารยประเทศปฏิบัติอยู่ในขณะนั้น พระองค์พระราชทาน

⁷ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394 - 2404 "ประกาศเรื่องถวายฎีกา," หน้า 133.

⁸จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 จ.ศ. 1213, เลขที่ 59 ชื่อ พระราชบัญญัติให้ราษฎรถวายฎีกา.

⁹เอ.บี.กริสไวลด์, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงแปลจาก King Mongkut of Siam (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2511), หน้า 58.

เสรีภาพทางศาสนา โดยประกาศให้ราษฎรนับถือศาสนาใดก็ได้ตามอัธยาศัย¹⁰ แต่ในเรื่องนี้ก็มีไชของใหม่ พระมหากษัตริย์ไทยของกก่อน ๆ ทรงมีชั้นพิธีกรรมทางศาสนามาตลอด แต่เพิ่งออกประกาศเป็นลายลักษณ์อักษรในสมัยนี้

ความมีน้ำประทัยกว้างขวางของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเห็นได้จากการที่ทรงประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจ้าจอมอยู่งานชั้นใน ชั้นกลาง และชั้นนอก กราบถวายบังคมลาออกนอกราชการ ไปอยู่ที่อื่นได้โดยปราศจากความผิด และเมื่อออกไปแล้วอาจแต่งงานใหม่ได้¹¹ ซึ่งเมื่อมีผู้กราบถวายบังคมลาจำนวน 12 คน ก็โปรดอนุญาต เป็นข้อที่แสดงให้เห็นว่าทรงยึดมั่นในหลักเสรีภาพ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มยกฐานะของสตรีให้สูงขึ้น มีให้ถูกกดขี่เยี่ยงทาส ทรงให้เสรีภาพแก่สตรีที่มีอายุบรรลุนิติภาวะแล้ว มีสิทธิเลือกสามีได้ โดยที่บิดามารดาจะเข้าไปบังคับไม่ได้¹² เป็นการดำเนินการในขั้นแรกที่จะปลดปล่อยสตรีให้มีความเป็นไทแก่ตัว (Woman Liberation) และแสดงถึงพระราชดำริที่ก้าวหน้าของพระองค์

ตามกฎหมายเก่า อนุญาตให้สามีและบิดามารดามีสิทธิขายภรรยาและบุตรได้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า กฎหมายบทนี้เมื่อพิจารณาเหตุเหมือนผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคน ไม่มีความยุติธรรม จึงโปรดให้ยกเลิกเสีย และ

¹⁰ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช, เรื่องเดิม, หน้า 114., ประชุมประกาศ เล่ม 1, หน้า 312.

¹¹"ประกาศพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เจ้าจอมอยู่งานกราบถวายบังคมลาออกได้ แล้วถวายหม่อมหม่อมเจ้า มีตัว," ประชุมประกาศ เล่ม 1, หน้า 295 - 298.

¹²"ประกาศพระราชบัญญัติเรื่องผู้ชายเมีย บิดามารดาขายบุตร," ประชุมประกาศ เล่ม 2, หน้า 277 - 280.

ตราพระราชบัญญัติใหม่ให้ภรรยาและบุตรเป็นผู้พิจารณาหากกำหนดตนเอง (self-determination) โดยมีใจความสำคัญว่า ถ้าสามีจะเขียนชื่อภรรยาในสารกรมธรรม์ชาย หากภรรยาไม่ชอบหรือภรรยาทาสีค่าตัว ต่อภรรยายอมให้ชายจึงชายใด ถ้าภรรยาไม่ยอมให้ชาย หรือลูกลักเอาชื่อไปขาย ไม่มีพยานรู้เห็น นายเงินจะฟ้องร้องให้สงฆ์สามีตาม กระบิลเมืองใด นอกจากนี้ถ้าบิดามารดาจะขายบุตรที่มีอายุ 15 ปี ขึ้นไป เมื่อบุตรยินยอม จึงชายใด¹³

การห้ามมิให้ราษฎรขายคนของตนเป็นทาสโดยที่ผู้ถูกขายไม่ยินยอมนี้ นับว่าเป็นก้าวแรกของการเลิกทาส ให้ราษฎรเป็นไทแก่ตัวเอง นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปิดโอกาสให้ทาสสามารถไถ่ถอนตนเองเป็นอิสระได้ โดยชดใช้เงินให้แก่นายตามจำนวนที่กำหนด ซึ่งในการปฏิบัติในสมัยก่อน ๆ จะมีทาสบางประเภทที่ไถ่ตัวไม่ได้ (Non-Redeemable slave) จะต้องตกเป็นทาสไปตลอดชีวิต¹⁴ ฉะนั้นในประกาศเกี่ยวกับทาสนี้ ทรงให้ความคุ้มครองทาสใหม่โอกาสได้รับอิสรภาพ ซึ่งทำให้เป็นการลดจำนวนทาสให้เหลือน้อยลง อีกประการหนึ่งสำหรับคนในบังคับต่างประเทศ ทางยุโรปก็ทรงประกาศห้ามไม่ให้เอาเป็นทาส ถ้าเอาไว้ เมื่อถึงที่สุดมีหนังสือมาว่ากล่าว นายจะต้องส่งตัวคืนโดยจะคิดเอาเงินค่าตัวนั้นไม่ได้¹⁵

การปรับปรุงการปกครองตามแบบสมัยใหม่อีกประการหนึ่ง จะเห็นได้จากกรณีที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศให้เจ้านาย และข้าราชการเลือกตั้ง

¹³ เรื่องเดียวกัน.

¹⁴ Sir John Bowring, The Kingdom and People of Siam, Vol. I (London: Oxford University Press, 1969), p. 191.

¹⁵ "ประกาศห้ามมิให้ชาวคนในบังคับต่างประเทศยุโรปมาเป็นทาส," ประชุมประกาศ เล่ม 1, หน้า 287.

ตำแหน่งพระมหाराชากรูปโรหิตาจารย์ และตำแหน่งพระมหाराชากรมหิธร อันเป็นตำแหน่ง
 ตุลาการซึ่งว่างลง ทั้งนี้เพราะทรงทราบว่าไปประเทศอื่น ๆ เมื่อผู้ครองแผ่นดินจะตั้งผู้
 ทำหน้าที่ตัดสินความ จะให้คนทั้งปวงเลือก แล้วส่งชื่อต่อเจ้าพนักงาน ถ้าผู้ใดได้รับเลือก
 มาก ก็จะเป็นผู้ตัดสินคดีของราษฎร จึงทรงปรารภว่าจะทำนุบำรุงบ้านเมืองให้
 สมบูรณ์ อยู่เย็นเป็นสุขทั่วกัน โดยแก้ไขธรรมเนียมใหม่ให้ดีขึ้นกว่าเก่า¹⁶

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงเป็นนักประชาธิปไตย แต่
 พระองค์ยังไม่ได้นำหลักการปกครองประเทศให้เป็นแบบสมัยใหม่ทั้งหมด พระองค์ยังทรง
 คิดอยู่กับระบอบราชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาด ประกาศ
 หลายฉบับให้เสรีภาพแก่ราษฎร แต่ก็ยังมีประกาศที่รื้อถอนเสรีภาพของราษฎร เช่น
 ประกาศใน พ.ศ. 2405 ที่ห้ามทักเจ้านายผู้มีบรรดาศักดิ์สูงกว่าว่า อวน ผอม ขาว คำ¹⁷
 หรือประกาศห้ามมิให้เล่นแควลาว¹⁸ ถ้าราษฎรไม่เชื่อฟัง จะถูกลงโทษ เรายังไม่อาจ
 กล่าวได้ว่ามีการปฏิรูปการปกครองในสมัยนี้ แต่ก็เป็นการเริ่มสมัยของการเปลี่ยนแปลง
 ไปสู่สมัยใหม่ ซึ่งจะเห็นได้ชัดเจนในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชกิจของพระเจ้าแผ่นดินในการปรับปรุงการปกครองในคานการศาลที่
 คล้ายกับของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่ การที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จออก
 มารับฟังคำร้องทุกข์และรับฎีกาของราษฎรซึ่งไม่ได้รับความยุติธรรมจากศาลหลดุดคอ
 (Hlutdaw) หรือศาลโคก ๆ ที่นอกพระราชวังเดือนละ 2 ครั้ง¹⁹ ทุกครั้งพระเจ้าแผ่นดิน

¹⁶"ประกาศให้เลือกพระราชครูลูกขุน พระมหाराชากรูปโรหิต พระมหाराชากร
 มหิธร," เรื่องเดียวกัน, หน้า 281 - 2.

¹⁷"ประกาศวางโทษเรื่องทักอวนผอม," ประชุมประกาศ เล่ม 2, หน้า 14-17.

¹⁸"ประกาศห้ามมิให้เล่นแควลาว," เรื่องเดียวกัน, หน้า 192.

¹⁹W.S. Desai, A Pageant of Burmese History (Calcutta:
 Longmans, 1961), p. 205.

เสด็จออก จะทรงไ้รับฎีกาคราวละประมาณ 12 เรื่อง ถ้าทรงพบวาศาลหตุคอคักกลืน
 คคีมคพลาคหรือท้ทำการลาชา จะทรงเรียกเงินค่าปรับจากเจ้หน้าท้และชคชเเงินให้แก
 เจ้ทุกขซึ่งท้ให้ราษฎรไ้รับความยุติธรรมโดยท้ถึงกัน พระราชกจิในค้านนี้ท้ให้
 พระเจ้امينคทรวงควบคุมท้างค้านคุ้ลาการเหมือกับพระบาทสมเ้จ้พระจอมเกลาเจ้-
 อยู่ท้

การเปลี่ยนแปลงท้างค้านการปกครองในสมัยพระเจ้امينคคคือ ทรงค้งท้าแห่ง
 ใหม่เรียกว้าค้าแห่งคะแยงทู้น (Kayaingwun) จ้ำนวน 10 อ้ครา ท้าหน้าท้ค้อยค้รว
 สอบการท้างานของเจ้เมือง และมีหน้าท้ค้อยสืบสวนศาลของค้ละเมืองปีละ 3 ค้รง
 ค้อยนำชาวสาร ค้าร้องทุ้กขและค้าคุท้รจ้มาให้แกท้ประชุมเสนาบค้ีสภาทุ้ก ๆ 2 ค้เดือน²⁰
 นอกจ้านนี้ยังมีหน้าท้ท้บทวนค้าค้กลืนค้ค้าญาของเจ้เมืองและส่งค้ท้ประชุมเสนาบค้ีสภา
 ส้หรับคคท้มีการลง โทษรุนแรง ซึ่งเท้ากับเป็นการสอค้สองคุ้แลให้เจ้หน้าท้ฝ้ายปกครอง
 ท้างานค้วยความซ้ือตรง ให้มีความค้งใจปฏิบัติงานอย้างมีประสิทธิภาพและให้ประพค้
 โดยชอบ ไม่ให้ท้การกค้ข้มเหงราษฎร ค้งจะเห็นไ้ค้ว่าพระเจ้امينคทรวงวางโทษ
 อยจ้หนักแกเจ้พนักงานที่ออกไปเก็บส้วยอาการจากราษฎรแล้วท้การทารุณแกราษฎร²¹

พระเจ้امينคทรวงย้คคถือหลักเสรีภาพอย้าง ซ้อสน้บสนุนในเรื่องนี้คือ พระองค์
 ทรงพระราชทานอ้สรภาพให้พระมเหสีในพระราชวังกราบถวายบังคมลาออกจากพระราช-
 วังไปค้างงานใหม่ไ้ค้ ค้งจะเห็นไ้จ้จากการที่ทรงพระกรุณาให้พระมเหสีแมกเว (Magwe)
 ลาออกจากฐ้านันครค้ค้ไปค้างงานกับคนรักเก้²² แต้อย้างไรก้ตาม พระองค์ค้ล้ไม่

²⁰John F. Cady, A History of Modern Burma (Ithaca: Cornell University Press, 1958), p. 102.

²¹เสรีบูร พันขรังยี, ราชบัลลังก์พม่า (พระนคร: แพร่พิทยา, 2508), หน้า 82.

²²พระเจ้บรมวงศ์เชอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ้, พระราชพงศาวดารพม่า, เล่ม 3 (พระนคร: องค์การค้าของคุ้สภา, 2505), หน้า 130.

มีพระทัยกว้างขวางพอที่จะทรงรับฟังความคิดเห็นของบุคคลอื่น เพราะปรากฏว่าพระองค์ทรงเนรเทศพระสนม 3 คนที่กล่าวว่านางจะมีความสุขมากกว่านี้ถ้าสมรสกับชาวนา และกล่าววิจารณ์ว่าพระราชวังเป็นเสมือนขุมทรัพย์มากกว่าเป็นสถานบันเทิงใจ²³

จะเห็นได้ว่าประเทศพม่าในรัชกาลพระเจ้ามินดงไม่ได้มีการปรับปรุงการปกครองประเทศให้ทันสมัยตามแบบตะวันตก เหตุผลประการหนึ่งอาจเป็นเพราะว่า พระเจ้ามินดงทรงเกรงว่าจะทำให้ประเทศต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของประเทศตะวันตก เนื่องจากในขณะนั้นประเทศพม่าตอนกลางและตอนใต้ของตกเป็นของประเทศไทยแล้ว นอกจากนี้สภาพบ้านเมืองในประเทศยังเป็นอุปสรรคมิให้มีการปรับปรุงประเทศได้ พระเจ้ามินดงทรงขาดผู้มีความคิดก้าวหน้าที่จะช่วยเหลือในการปกครองเนื่องจากการกบฏของเจ้าชายมยิงกุน (Myingun) พระราชโอรสเมื่อ พ.ศ. 2409 (ค.ศ. 1866) พร้อมกับการปลงพระชนม์เจ้าชายคะนอง (Kanaung) รัชทายาทและเสนาบดีสภา ทำให้ทรงสูญเสียกลุ่มขุนนางที่มีความสามารถและมีประสบการณ์ในการปกครอง ผู้ที่เข้ารับหน้าที่สืบทอดมาก็ไม่มีความสามารถและล้วนเป็นคนชรา ถึงกับมีผู้เขียนคำกลอนล้อเลียนไว้ที่ประตูห้องผู้พิพากษาศาลหลวงคิดว่าผู้พิพากษา 4 คน ที่ทำหน้าที่เป็นสภาองคมนตรีนั้น ในจำนวน 3 คนมีร่างกายไม่เหมาะสมต่อหน้าที่ กล่าวคือ "ขุนนางประคังยี (Pakhangyi) เป็นโรคลมจุก ขุนนางดองเซย์ (Laungshay) ยังรักษาบาดแผลเมื่อครั้งถูกฟันหลัง จากปราบกบฏไมหาย ขุนนางคัมบัต (Khambat) หูหนวกเพราะความชราภาพ มีเพียงคนเดียวที่เหมาะสมคือขุนนางเยนางยอง (Yenangyaung)"²⁴ ผลของการกบฏใน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

²³E.C.V. Foucar, Mandalay the Golden (London: Dennis Dobson, 1963), p. 76.

²⁴Maung Htin Aung, A History of Burma (New York: Columbia University Press, 1967), p. 243.

ครั้งนั้นทำให้ราชอาณาจักรมาหาความเป็นระเบียบ บ้านเมืองไร้อภัย²⁵ มีการแบ่งพรรคแบ่งพวกกัน พระเจ้ามีนคองเองก็ทรงมุ่งแต่การป้องกันการกบฏ ไม่ทรงสนพระทัยที่จะปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย

สำหรับในประเทศญวนซึ่งมีจักรพรรดิคือก๊ก เป็นองค์พระประมุข ยังคงการปกครองแบบเดิม จักรพรรดิทรงมีพระราชอำนาจสมบูรณ์ และทรงเป็นแกนกลางในการบริหารประเทศ เนื่องจากการที่พระองค์ทรงมีอำนาจสูงสุดในประเทศ เจตนาารมณ์ของจักรพรรดิจึงอยู่เหนือกฎหมายทั้งปวง

ในบทบาทของบิดาซึ่งเป็นประมุขของครอบครัวทั้งหลายที่มาประกอบกันเป็นประเทศญวน จักรพรรดิทรงรับผิดชอบต่อสวัสดิภาพของประชาชน ซึ่งมีหน้าที่ให้ความร่มเย็น เป็นสุขแก่ประชาชน²⁶ แต่เนื่องจากพระองค์ทรงประทับอยู่แต่ในพระราชวังอันเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ จักรพรรดิจึงไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้อยู่ใต้การปกครองของพระองค์ และไม่ทรงทราบความต้องการของคนเหล่านั้น ดังนั้นเหตุจูงใจที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงจึงไม่มี

ส่วนขุนนางซึ่งควบคุมกลไกการปกครองก็เป็นพวกอภิสิทธิ์ชน และเนื่องจากขุนนางเป็นผู้สนับสนุนพระราชอำนาจของจักรพรรดิ ขุนนางจึงเป็นบุคคลที่ละเมิดมิได้²⁷ กลายเป็นบุคคลที่มีอำนาจรองลงมาจากจักรพรรดิ ขุนนางจะไม่ค่อยออกจากรที่อยู่ของตน ครั้งใดที่ออกมาภายนอกก็จะเป็นเรื่องพิธีการใหญ่โต เช่นนั่งในเกี้ยว มีบริวารติดตาม ผู้เข้าใกล้ต้องทำการหมอบคลาน ลักษณะดังกล่าวทำให้ขุนนางอยู่ห่างไกลจากประชาชน นอกจากนี้การที่ขุนนางล้วนแต่เป็นพวกอนุรักษนิยมทำให้ขุนนางไม่มีความคิดที่จะปรับปรุงการปกครองตามแบบตะวันตก

²⁵ Ibid., p. 246.

²⁶ Virginia Thompson, French Indo-China (London: George Allen & Unwin Ltd., 1937), p. 26.

²⁷ Ibid., p. 27.

จักรพรรดิทรงควบคุมอำนาจศาล โดยทรงตัดสินคดีและทรงตีความในกฎหมายเอง ไม่มีผู้ใดสามารถคัดค้านหรือพิพากษ์วิจารณ์ได้ ผู้พิพากษาเพียงแต่ทำหน้าที่ดำเนินการลงโทษอย่างเดียว ซึ่งมีผลทำให้ไม่เกิดความเจริญก้าวหน้าทางค่านิติศาสตร์ ไม่มีผู้ใดคิดทำการปฏิรูป บทลงโทษนอกจากมีการกักขังแล้ว ยังมีการปรับ การเขียน การเนรเทศ และการประหารชีวิต²⁸

การปรับปรุงการปกครองของจักรพรรดิคือคึกมีได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ประเทศทันสมัย แต่เพื่อเป็นการเพิ่มพระราชอำนาจให้แก่พระองค์มากกว่า อาทิเช่น การออกพระราชบัญญัติต่อต้าน ตลอดจนการประหารชีวิตชาวคริสต์

ในสมัยนี้เห็นได้ว่า ประเทศญวนได้รับการบีบคั้นจากประเทศฝรั่งเศสเพิ่มขึ้นจนกระทั่งต้องเสียแคว้นโคชินจีนไป แต่จักรพรรดิคือคึกทรงปฏิเสธที่จะปรับปรุงสถานการณ์ทางการเมืองให้ทันสมัย ถึงแม้ว่าจะมีเสียงเรียกร้องให้พระองค์ทรงวางโครงการปฏิรูปประเทศญวนจากฝ่ายก้าวหน้า

ในรัชกาลจักรพรรดิคือคึก มีชาวนานหลายคนเดินทางไปยังประเทศอิตาลีและฝรั่งเศส พร้อมกับบาทหลวงชาวฝรั่งเศสระหว่าง พ.ศ. 2404-2414 (ค.ศ. 1863-1871) บุคคลเหล่านั้นได้แก่เหงียน เทรื่อง โท (Nguyen-Truong-To) ดินห์ วัน เคียน (Dinh-Van-Dien) เหงียน เฮียบ (Nguyen-Hiep) เล ดินห์ (Le-Dinh) และฟาน เลียน (Phan-Lien)²⁹ เมื่อกลับมาประเทศญวน เหงียน เทรื่อง โท ชาวนานซึ่งเคยเดินทางไปยังยุโรปได้เสนอการปฏิรูปทางการเมือง โดยให้แยกอำนาจบริหารและอำนาจตุลาการออกจากกัน ให้ลดจำนวนข้าราชการ และเพิ่ม

²⁸Helen B. Lamb, Vietnam's Will to Live (New York: Monthly Review Press, 1972), p. 144.

²⁹Nguyen-Van-Thai and Nguyen-Van-Mung, A Short History of Vietnam (Saigon: The Times Publishing Company, 1958), p. 248.

การลงโทษเพื่อหลีกเลี่ยงการฉ้อราษฎร์บังหลวง³⁰ ความคิดก้าวหน้าของเหงียน เกรือง โท นี้ได้รับแรงบันดาลใจมาจากการปรับปรุงประเทศในสมัยเมจิด้วย³¹ แต่ขอเสนอ คังกล่าวได้รับการคัดค้านอย่างแข็งขันจากขุนนางซึ่งไม่ต้องการให้มีการเปลี่ยนแปลง เพราะจะเป็นการลิดรอนอำนาจของชนิโหลคน้อยลง แม้แต่บรรดานักการศึกษาเองก็ไม่ เห็นด้วยกับความคิอันนี้ คังจะเห็นได้จากในการสอบแข่งขันเข้ารับราชการ เมื่อ พ.ศ. 2419 (ค.ศ. 1876) ในหัวข้อสอบเรื่อง "การพัฒนาให้ทันสมัยที่ประเทศญี่ปุ่น เป็นที่น่า พ้อใจหรือไม่" (Le Modernisation a-t-elle été favorable au Japon?) ปรากฏว่าได้รับคำตอบในทางต่อต้านและคัดค้านจากผู้เข้าสอบเกือบทุกคน³²

เมื่อพิจารณาการปกครองประเทศของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้ามินดง และจักรพรรดิคือคังแล้ว อาจประเมินผลได้ว่าไม่มีพระองค์ใดทำการ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการปกครองตามแบบตะวันตก การตราพระราชบัญญัติฉบับ ใหม่ ๆ ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เป็นไปตามพระราชนิยมของพระ- องค์ แต่กับมีไว้ว่าพระองค์ทรงมีพระราชดำริที่ทันสมัยและก้าวหน้ากว่าพระเจ้ามินดง และจักรพรรดิคือคัง เช่นในเรื่องโปรดให้มีการเลือกตั้งตำแหน่งทางคานตุลาการ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนิสนมและทรงมี พระราชปฏิสันถารกับชาวตะวันตกอยู่บ่อยครั้ง ทำให้ทรงได้รับความคิใหม่ ๆ แบบ ตะวันตกมา และทรงคอย ๆ นำมาใช้ในประเทศไทยทีละน้อย แต่การเปลี่ยนแปลงจำเป็น ต้ององคัยเวลา

³⁰Le Thanh Khoi, Le Viet-Nam : Histoire et Civilisation

(Paris: Les Editions de Minuit, 1955), p. 364.

³¹Jean Chesneaux, Contribution à l' Histoire de la Nation

Vietnamienne (Paris: Editions Sociales, 1955), p. 125.

³²Ibid.

อันที่จริง ประเทศพม่าและญวนควรจะได้ตระหนักถึงการปรับปรุงการปกครอง ประเทศให้ทันสมัยมากกว่าประเทศไทย ทั้งนี้เนื่องจากประเทศทั้งสองเผชิญภัยจากการคุกคามของประเทศมหาอำนาจตะวันตกอย่างเห็นได้ชัด จนต้องเสียดินแดนบางส่วนของประเทศไปแล้ว นอกจากนี้ประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสอาจหาสาเหตุจากความไม่สามารถในการปกครองประเทศมาเป็นข้ออ้างในการยึดครองประเทศพม่าและญวนทั้งประเทศได้โดยง่าย

เมื่อเปรียบเทียบความมั่นคงในการปกครองประเทศแล้ว จะเห็นว่าประเทศไทยมีข้อที่เหนือกว่าตรงที่ไทยมีความสงบภายในประเทศ ตรงข้ามกับในประเทศพม่าและญวนซึ่งต้องเผชิญกับทั้งการรุกรานของต่างประเทศและการกบฏภายในประเทศ ตลอดจนการจลาจล เหตุการณ์เหล่านี้ทำให้พระเจ้าแผ่นดินและจักรพรรดิที่อึดอัดทางท้องพระวังอยู่กับการรักษาเสถียรภาพของพระองค์ และไม่ทรงมีโอกาสได้ปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยต่อเหตุการณ์

การ เศรษฐกิจ

การติดต่อกับประเทศตะวันตก ตลอดจนการทำสนธิสัญญาพาณิชย์กับประเทศเหล่านั้น มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางค่านเศรษฐกิจภายในประเทศ เนื่องจากการค้าและความสัมพันธ์กับประเทศตะวันตกทำให้เกิดสภาวะการณ์ใหม่ ๆ มีความต้องการใหม่ ๆ³³ และยังผลให้เกิดการปรับปรุงทางค่านเศรษฐกิจให้เจริญก้าวหน้าขึ้น

ในครั้งก่อนที่ไทยจะทำสนธิสัญญาพาณิชย์กับประเทศอังกฤษ ใน พ.ศ. 2398 และกับประเทศตะวันตกอื่น ๆ ในปีต่อ ๆ มานั้น รายได้ที่สำคัญของประเทศมีที่มาอยู่

³³O. Frankfurter, "King Mongkut," The Siam Society Fiftieth Anniversary Commemorative Publication, (Selected Articles from the Siam Society Journal, Vol. 1904-1929 (1954), p. 9.

4 ทาง คือ³⁴

1. ส่วย อาจเป็นสิ่งของหรือเงินที่ไพร่ส่งให้แก่ทางราชการแทนการเกณฑ์แรงงาน
2. ภาษีอากรจากผลิตภัณฑ์ราษฎรท่ามาหาได้ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอนุญาตให้เสียเป็นเงินหรือสิ่งของใดก็ตามใจชอบ ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. 2397 โปรดให้เก็บภาษีเป็นเงินเพียงอย่างเดียว และได้มีการเรียกเก็บภาษีชนิดใหม่ ๆ ขึ้นอีกหลายอย่าง อาทิเช่น ภาษีสุรา ภาษีประมง ภาษีพนัน เป็นต้น นอกจากนี้ยังโปรดให้ชาวจีนรับประมูลเป็นเจ้าของภาษีเอง
3. กำไรจากการค้าเรือ ได้แก่ การเก็บภาษีเบ็ดร่อง ภาษีสินค้าขาเข้า และ ภาษีสินค้าขาออก
4. กำไรจากพระคลังสินค้า ซึ่งทำการค้าผูกขาดของหลวง
 ภายหลังสนธิสัญญาบาวริง ได้มีการยกเลิกระบบพระคลังสินค้าหรือการค้าผูกขาดของหลวง ซึ่งเคยนำรายได้ที่สำคัญที่สุดมาสู่หลวงพระคลัง ทำให้รัฐบาลจำเป็นต้องหารายได้ทางอื่นมาทดแทนการเก็บภาษีชนิดใหม่ ๆ ตลอดจนการตั้งระบบเจ้าภาษีได้นำรายได้มาแทนที่การค้าของหลวง³⁵ การทำสนธิสัญญาพาณิชย์ในสมัยนี้ เป็นการเปิดประตูประเทศไทยไปสู่การค้ากับประเทศตะวันตกมากขึ้น ทำให้การค้าขายเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ปรากฏว่ามีเรือกำปั่นของพ่อค้าต่างประเทศเข้ามาทำการค้ากับประเทศไทยเป็น

³⁴James C. Ingram, Economic Change in Thailand Since 1850 (California: Standord University Press, 1955), pp. 30-31, และ ลัทธิธรรมนิยมต่าง ๆ ภาคที่ 15 "ตำนานภาษีอากรบางอย่าง," กับคำอธิบายของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราพระราชาคณะ (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2466), หน้า (7)-(12).

³⁵Ingram, op. cit., p. 27.

จำนวนมากอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน ทั้งจะเห็นได้ว่าในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2399 (ค.ศ. 1857) มีเรือต่างประเทศเข้ามาทอดสมออยู่ในแม่น้ำถึง 60 ลำ³⁶ และต่อมาในปลายปีเดียวกันนั้นมีเรือลูกค้าต่างประเทศเข้ามาค้าขาย ณ กรุงเทพฯ ถึง 103 ลำ โดยมีพ่อค้าในกรุงเทพฯ เรือออกไปค้าขายต่างประเทศถึง 37 ลำ³⁷ นับเป็นจำนวนมากไม่เคยปรากฏมาก่อน สินค้าไทยขายได้คล่อง เงินทองเข้ามาในประเทศเป็นอันมาก สินค้าทุกอย่างขึ้นราคาอย่างรวดเร็ว ท่าเรือกรุงเทพฯ ที่เคยเจียมเหงากลับคึกคักคับคั่งควยเรือแพ ถึงแก่ต้องออกกฎหมายของน้ำควบคุมการเดินรถใหญ่ในลำน้ำ³⁸ จึงอาจกล่าวได้ว่า การยกเลิกการค้าแบบผูกขาดมีผลทำให้ประเทศไทยเพิ่มการค้ากับต่างประเทศอย่างรวดเร็ว เศรษฐกิจของประเทศมีความเจริญก้าวหน้า การเปลี่ยนแปลงการค้าเป็นการค้ากับต่างประเทศอีกอย่างหนึ่งในสมัยนี้ก็คือ มีการทอเรือกำปั่นแบบสมัยใหม่แทนที่เรือสำเภามากขึ้น³⁹ เพื่อใช้ในการเดินเรือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงสนับสนุนการทอเรือ

จากสนธิสัญญาบาวริง ได้ยกเลิกการห้ามนำชาวสารออกนอกประเทศ เว้นเสียแต่ในยามขาดแคลน มีชาวไม่พอใจภายในประเทศ ทำให้เป็นการกระตุ้นให้ราษฎรขยายเนื้อที่ในการเพาะปลูกทำนาเพื่อจะได้นำข้าวขายออกต่างประเทศ เป็นการยกระดับการครองชีพของราษฎรให้สูงขึ้น ปรากฏว่าชาวขายได้ในราคาดี ทั้งใน พ.ศ. 2407 มี

³⁶ประชุมพงศาวดารภาคที่ 12 จดหมายเหตุหมอบรัดเลย์ (พระนคร: สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, 2507), หน้า 46.

³⁷ "ประกาศให้ใช้เงินบาทเหรียญนอก," ประชุมประกาศ เล่ม 1, หน้า 179.

³⁸ ทูลวิจิตรมาตรา, ประวัติการค้าไทย (พระนคร: โรงพิมพ์บัณฑิตการพิมพ์ 2516), หน้า 334, อ้างจาก มหารัชฎาธิเบนท์ ของ ม.จ. เพ็ญศ อิศรเสนา.

³⁹ John Blofeld, King Maha Mongkut of Siam (Singapore: Asia Pacific Press, 1972), p. 63.

เรือกำปั่นพอค้าหอคอยอยู่ในแม่น้ำพร้อมกันถึง 100 ลำเพื่อซื้อข้าวสารจะไปขายเมืองจีน เป็นเหตุให้ราคาข้าวสารสูงขึ้นถึงเกวียนละ 120-125 บาท⁴⁰ การที่ราคาข้าวสูงขึ้นนี้ ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ได้แก่ชาวนาและพอค้า แต่ก็เป็นเหตุเดือดร้อนของราษฎรที่มีได้ปลูกข้าวเอง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชดำริให้มีการทำนาปลูกข้าวกันมากขึ้น เพื่อให้ราคาข้าวลดค่าลง โดยการประกาศยกเลิกการเก็บหางข้าวตลอดจน อากาศานาสำหรับชาวนาที่ทำกรหักรวงวางพงทำการเพาะปลูกข้าวในปีแรก⁴¹ เป็นการสนับสนุนให้ราษฎรหันมาประกอบอาชีพทำนาให้มากขึ้น เนื่องจากรายได้จากการส่งข้าวออกไปขายต่างประเทศนับเป็นรายได้ที่สำคัญทางหนึ่งของประเทศ อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหวังไว้ว่า ในปีที่ยังไม่ตกทุกข์ต้องตามฤดูกาล การทำนาไม่ได้ผล อาจเกิดความเดือดร้อนแก่ราษฎร ก็ทรงประกาศเตือนราษฎรให้เก็บสะสมข้าวไว้ให้พอเพียง⁴² และถ้าเกิดภาวะขาดแคลนข้าวก็จะทรงประกาศห้ามการจำหน่ายข้าวออกนอกประเทศ⁴³

การขยายตัวทางการค้าของไทยทำให้มีการใช้เงินกันอย่างแพร่หลาย เป็นเหตุให้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจอย่างหนึ่งในประเทศ ด้วยเหตุที่ว่าเงินที่ใช้หมุนเวียนภายในประเทศมีไม่พอใช้ เนื่องจากมีการซื้อขายสินค้ากับพอค้าต่างประเทศมากขึ้น แต่เดิมมาเมื่อชาวต่างประเทศมาซื้อสินค้าในไทยจะใช้เงินเหรียญเม็กซิโก⁴⁴ และเงิน

⁴⁰ประชุมพงศาวดารภาคที่ 12, หน้า 56.

⁴¹ "ประกาศยกเลิกหางข้าวค่านาปีแรก โคนสร้าง," ประชุมประกาศ เล่ม 1, หน้า 238-240.

⁴² "ประกาศเตือนสติให้สงวนข้าวไว้ให้พอกินตลอดปี," เรื่องเดียวกัน, หน้า 130-131.

⁴³ "ประกาศไม่ให้จำหน่ายข้าวออกนอกประเทศ," เรื่องเดียวกัน หน้า 158-160.

⁴⁴ ใช้กันแพร่หลายในภาคตะวันออกไกล

เหรียญนอกเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน แต่ราษฎรไม่นิยมที่จะรับไว้เนื่องจากเอามาใช้ไม่ได้ พอค้า
จึงต้องนำเงินเหล่านั้นมาขอแลกเปลี่ยนเป็นเงินไทยจากพระคลังมหาสมบัติเพื่อไปซื้อสินค้าใน
อัตรา 3 เหรียญ 5 บาท⁴⁵ จำนวนเงินที่มาขอแลกเปลี่ยนวันเพิ่มมากขึ้นจนกระทั่งพระคลัง
มหาสมบัติไม่สามารถผลิตเงินได้เพียงพอกับความต้องการ ถึงแม้ว่าจะเร่งผลิตได้ถึง
วันละ 2,400 บาท⁴⁶ เนื่องจากเงินפקดองทำด้วยมือ ทำให้เกิดความผิดพลาดในการ
ค้าขาย บางครั้งพอค้าต่างประเทศต้องอาศัยตลาดมืดและเสียเงินในการแลกเปลี่ยนมาก
เซอร์รอเบิร์ต ชมเบิร์ก กงสุลอังกฤษประจำประเทศไทยได้กราบทูลเร่งรัดให้พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โปรดให้ผลิตเงินให้ทันต่อความต้องการในท้องตลาด⁴⁷ พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องหาเครื่องจักรเพื่อใช้ในการ
การผลิตเหรียญบาทให้รวดเร็วขึ้น โดยโปรดให้ส่งเครื่องจักรสำหรับผลิตเงินเหรียญมา
จากประเทศอังกฤษ และโปรดให้ตั้งโรงกระษาปณ์ขึ้นในพระบรมมหาราชวังเมื่อ พ.ศ.
2403⁴⁸ เพื่อให้พอค้าและลูกค้าได้รับความสะดวกในการค้าขายแลกเปลี่ยนกัน
เงินที่ผลิตขึ้นจากโรงกระษาปณ์ทำด้วยโลหะต่าง ๆ กัน ได้แก่
1. เหรียญเงิน เริ่มผลิตใน พ.ศ. 2403 มีอยู่ 4 ชนิด คือ เงินบาท สองสลึง
สลึง และเฟื้อง⁴⁹

⁴⁵ "ประกาศให้ใช้เงินเหรียญครั้งที่ 2," ประชุมประกาศ เล่ม 1, หน้า 207.

⁴⁶ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า 195.

⁴⁷ M.L. Manich Jumsai, History of Anglo-Thai Relations
(Bangkok: Chalermit, 1970), p. 96.

⁴⁸ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เจ้าชีวิต (พระนคร: คลัง
วิทยา, 2514), หน้า 413.

⁴⁹ จดหมายเทศุชกาลที่ 4, จ.ศ. 1222 เลขที่ 100 ชื่อ หนังสือเสนาบดี
ทางประเทศสยามถึงกงสุลทั้ง 6 ประเทศปรึกษาการทำเงินเหรียญ

2. เจริญคีบุง เริ่มผลิตใน พ.ศ. 2405 มีอยู่ 2 ชนิด คือ อัฐ และ โสฬส⁵⁰
3. เจริญทอง เริ่มผลิตใน พ.ศ. 2406 มีอยู่ 3 ชนิด คือ ทศ พิศ และ พัดคังส์⁵¹
4. เจริญทองแดง เริ่มผลิตใน พ.ศ. 2408 มีอยู่ 2 ชนิด คือ ชิก และ เสี้ยว⁵²

การผลิตเหรียญกระษาปณ์ขึ้นใช้ตามแบบสากล เป็นการสิ้นสุดการใช้เงินกลมหรือเงินพดด้วงและเงินเบี้ยหอย

ผลจากการติดต่อกับประเทศตะวันตกในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การปรับปรุงทางด้านการคมนาคมให้เจริญขึ้นตามแบบอารยประเทศเพื่อให้ประชาชนสามารถติดต่อถึงกัน ได้สะดวกรวดเร็วขึ้นทั้งทางบกและทางน้ำ

การคมนาคมทางบกนั้น ได้มีการคัดถนนเป็นครั้งแรก สาเหตุที่มีการคัดถนนเนื่องมาจากกงสุลชาวต่างประเทศได้เข้าชื่อกันถวายหนังสือทูลขอให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้คัดถนนเพื่อให้ตนได้มีโอกาสออกกำลังกายด้วยการขี่รถขี่มาพักผ่อน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชดำริเห็นว่า บ้านเมืองของฝรั่งมีถนนหนทางราบเรียบสะอาดตา แคมบานเมืองของไทยมีแต่กรวดเรียบ หนทางก็เป็นครอกชอกเล็กชอกน้อย หนทางใหญ่ก็เประอะเปื้อนไม่เป็นที่เจริญตา เป็นที่ขายหน้าแก่ชาวต่างประเทศ จึงโปรดให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เป็นแม่กองในการคัดถนนทรง (หรือถนนเจริญกรุงในปัจจุบัน)⁵³ ถนนศาลาแดง และถนนสีลม รวมเป็น 3 สาย และต่อมาอีก

⁵⁰"ประกาศให้ใช้กะแปะอัฐแลโสฬสที่ทำขึ้นใหม่," ประชุมประกาศ เล่ม 2, หน้า 24.

⁵¹"ประกาศพิทักษ์รักษาทองแปดพิศพัดคังส์," เรื่องเดียวกัน, หน้า 97.

⁵²"ประกาศให้ใช้เบี้ยทองแดง ชิกเสี้ยว," เรื่องเดียวกัน, หน้า 197.

⁵³เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 4 เล่ม 2, หน้า 6.

โปรดให้สร้างถนนบำรุงเมืองและถนนเฟื่องนคร⁵⁴ ส่วนการคมนาคมทางน้ำนั้น ได้โปรดให้ขุดคลองเชื่อมเมืองต่าง ๆ 4 แห่ง ได้แก่ คลองเจดีย์บูชา คลองมหาสวัสดิ์ คลองภาษีเจริญ และคลองท่าเป็นสะดวก⁵⁵ ซึ่งการขุดคลองดังกล่าวนอกจากจะเป็นการเพิ่มเส้นทางคมนาคมแล้ว ยังให้ผลดีต่อการทำเกษตรกรรมของราษฎรอีกด้วย เพราะชาวนาจะได้อาศัยน้ำจากคลองเหล่านั้นมาใช้ในการทำไร่นานา เป็นการบำรุงการชลประทานไปทั่ว

ใน พ.ศ. 2409 รัฐบาลไทยอนุญาตให้สร้างสายโทรเลขจากเมืองร่างกุ้งในประเทศพม่ามาจนถึงแดนประเทศไทยลงไปยังเมืองสิงคโปร์ โดยมีสายแยกมากรุงเทพฯ มีความยาวระยะทาง 750 ไมล์⁵⁶ กล่าวคือ จะเดินสายโทรเลขตั้งแต่เมืองร่างกุ้ง เมืองทวาย เมืองมะริด ข้ามแม่น้ำกระแจะเข้าเขตกรุงเทพฯ และตกลงไปยังเมืองระนอง ตะกั่วป่า พังงา นครศรีธรรมราช ตรัง สตูล ปะลิส และไทรบุรีของไทย⁵⁷ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นว่า การอนุญาตให้วางสายโทรเลขเข้ามาในประเทศไทยจะทำให้ไทยได้รับผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ที่เห็นได้ชัดคือเงินที่บริษัทอังกฤษจะต้องจ่ายให้แก่ลูกจ้าง ผู้ทำการ จะตกอยู่ในประเทศไทย และตำบลต่าง ๆ ที่จะต้องตั้งที่พักอาศัยตามรายทาง⁵⁸ นอกจากนี้ การเปิดประเทศด้วยทางโทรเลขถึงประเทศต่าง ๆ จะทำให้ชาวไทยได้เปิดหูเปิดตากว้างขวางขึ้น ได้รู้เห็นสิ่งแปลก ๆ ใหม่ ๆ และจะสามารถทำการติดต่อค้าขายกับประเทศต่าง ๆ ได้สะดวกขึ้น

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

⁵⁵ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า 237.

⁵⁶ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 12, หน้า 59.

⁵⁷ จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4, จ.ศ. 1230, เลขที่ 68 ชื่อ พระราชกระแสเรื่องขอสัญญาทำเทเลกราฟ.

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน.

โดยจะเดินทางตามเส้นทางที่จะวางสายโทรเลข⁵⁹

เป็นที่น่าสังเกตว่า การปรับปรุงทางคมนาคมเศรษฐกิจให้ทันสมัยของประเทศไทย ส่วนใหญ่จะมีอยู่แต่เฉพาะในเขตกรุงเทพฯ เท่านั้น ในเขตชนบทลักษณะเศรษฐกิจยังคงเป็นแบบเดิม⁶⁰ ทั้งนี้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาจากข้อเรียกร้องและการได้ติดต่อกับประเทศตะวันตกซึ่งจำกัดเขตที่อยู่อาศัยแต่ในกรุงเทพฯ จึงจะเห็นได้จากหนังสือสัญญาที่ไทยทำกับอังกฤษข้อที่ 4 ที่ว่า คนในบังคับอังกฤษจะอาศัยอยู่ได้แต่ในกรุงเทพฯ ในรัศมี 200 เส้น และในข้อที่ 5 ที่ว่า คนเหล่านี้จะออกไปเที่ยวเกินกำหนดทาง 24 ชั่วโมง จะต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงานฝ่ายไทยเสียก่อน

การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยมาในรัชกาลพระเจ้ามินดงคล้ายคลึงกับของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่หลายประการ เมื่อเริ่มรัชกาลพระเจ้ามินดงพม่าต้องสูญเสียดินแดนที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจในพม่าภาคกลาง เช่น เมืองย่างกุ้ง และแคว้นหงสาวดี เป็นต้น บริเวณดังกล่าวเป็นแหล่งเกษตรกรรม ทำการปลูกข้าวซึ่งจะนำรายได้ส่วนใหญ่ให้แก่ประเทศ ฉะนั้นพระเจ้ามินดงจึงทรงเห็นความจำเป็นที่จะต้องมี การปรับปรุงทางคมนาคมเศรษฐกิจเพื่อชดเชยส่วนที่สูญเสียไป นอกจากนี้การที่พม่าทำสนธิสัญญาที่อังกฤษทำให้พม่าจำเป็นต้องมีการปฏิรูปประเทศ การปรับปรุงทางคมนาคมเศรษฐกิจนั้นพระเจ้ามินดงทรงรับแบบอย่างมาจากประเทศตะวันตกบ้าง และทรงปรับปรุงขึ้นเองตามสภาวะของประเทศบ้าง

พระเจ้ามินดงทรงพยายามแก้ไขให้พม่าภาคเหนือสามารถเลี้ยงตัวได้ทางด้านการเพาะปลูกพืชผลสำหรับบริโภค พระองค์โปรดให้ทำการขอมแซมทะเลสาบหนองน้ำ⁶¹ เพื่อช่วยเหลือเกษตรกรให้สามารถเพิ่มผลผลิตอาหาร นอกจากนี้ยังโปรดให้ขอม

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁶⁰ John F. Cady, Southeast Asia : Its Historical Development (New York: McGraw-Hill, 1964), p. 350.

⁶¹ Desai, op. cit., p. 204.

คลองแม่น้ำ จากมณฑลทวายของแขวงเมืองมเยมาถึงทะเลสาบมหานันทา ๓ เมืองชเวโบ และเกณฑ์คนให้ขุดคลองจากทะเลสาบมหานันทามาถึงแขวงเมืองสะกาย⁶² เพื่อส่งน้ำเข้ามา แต่ยังไม่ปรากฏว่าพม่าภาคเหนือมีข้าว ไม่พอบริโภคต้องสั่งเพิ่มเติมจากพม่าภาคใต้เข้ามา

หลังจากที่อังกฤษยึดครองพม่าภาคกลางและภาคใต้ไว้ อังกฤษได้สร้างความเจริญก้าวหน้าทางด้านการคมนาคมในภาคดังกล่าว ด้วยการตัดถนน สร้างทางรถไฟ จัดบริการเรือกลไฟ โดยตั้งบริษัทเดินเรืออิรวดี (Irrawaddy Flotilla Company) เปิดบริการระหว่างเมืองสะเยกเมียวถึงเมืองร่างกุ้ง และเปิดบริการไปรษณีย์โทรเลขระหว่างเมืองกัลกัตตา เมืองปีบัง เมืองสิงคโปร์ ผ่านทางเมืองร่างกุ้ง ความรุดหน้าของอังกฤษทำให้พระเจ้ามินคองทรงมีพระราชดำริที่จะสร้างความเจริญให้แก่พม่าอย่างเดียวกันบ้าง พระองค์โปรดให้สร้างถนนขึ้นใหม่หลายสาย⁶³ ทรงซื้อเรือกลไฟจำนวนหนึ่งมาใช้ในพม่า และทรงอนุญาตให้บริษัทเดินเรืออิรวดีเดินเรือจากเขตของอังกฤษเข้าไปถึงมณฑลไคส์ปกาละ 3 ครั้ง และไปยังเมืองบาโมทางภาคเหนือของพม่าได้เดือนละครั้ง⁶⁴ สำหรับทางด้านการสื่อสาร โทรเลขนั้น พระเจ้ามินคองโปรดให้เชื่อมพม่าด้วยทางโทรเลขกับเขตแดนของอังกฤษในปี พ.ศ. 2412 (ค.ศ. 1869) คือระหว่างกรุงมณฑลไคส์ปกาละกับพม่าภาคใต้สายหนึ่ง และสายต่อไปจะขึ้นไปถึงเมืองหนายอันเป็นเมืองใหญ่ยังคับหัวเมืองเงี้ยวต่าง ๆ⁶⁵ และต่อมาทรงเปลี่ยนรหัสมอร์สมาเป็นภาษาพม่า นอกจากนี้พระองค์ทรงส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาช่าง โทรเลขที่เมืองร่างกุ้งและเมืองกัลกัตตาโดยพระราชทาน

⁶² กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, พระราชพงศาวดารพม่า, เล่ม 3, หน้า 107.

⁶³ Maung Htin Aung, The Stricken Peacock : Anglo-Burmese Relations 1752-1948 (The Hague: Martinus Nijhoff, 1965), p. 56.

⁶⁴ Auag, A History of Burma, p. 237.

⁶⁵ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, พระราชพงศาวดารพม่า, เล่ม 3, หน้า 138.

เงินเดือนให้ในขณะที่ศึกษาอยู่⁶⁶ กิจกรรมทางค่าน โทเร เลขนี้ นับเป็นของใหม่สำหรับชาวพม่า อัทวินหฺวุน (Atwin-wun) เสนาบดีกระทรวงวังได้กล่าวถึงความมหัสจรรย์ของโทเร เลขว่าเป็น "ส่วนประกอบทางวิทยาศาสตร์ซึ่งอาจเป็นเปรียบได้กับฟ้าร้องและฟ้าแลบสำหรับความรวดเร็วและความสุกสว่างและเป็นปรากฏการณ์ที่บรรพบุรุษของราชวงศ์ก่อน ๆ ไม่เคยพยายามกระทำมาก่อน"⁶⁷

การเปลี่ยนแปลงทางค่านเศรษฐกิจที่สำคัญยิ่งของพระเจ้ามินดง คือการเริ่มนำระบบการจ่ายเงินเดือนเป็นประจำจกจำนวนที่แน่นอนให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการ ในสมัยก่อนนั้นพระมหากษัตริย์จะพระราชทานเมืองให้แก่เจ้านายในราชวงศ์และข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือนซึ่งจะดำรงตำแหน่ง "เมียวซา" (Myosa) หรือ "ผู้กินเมือง" (Town eater) เมียวซาไม่มีเงินเดือนประจำ แต่จะได้รับรายได้หรือผลประโยชน์ที่เป็นรายได้จากเมืองที่ตนประจำอยู่โดยที่เมียวซาไม่คงอยู่ที่เมืองเหล่านั้น แต่ละปีเมียวซาจะออกไปเก็บส่วยอากรในเมืองของคน โดยให้กำนันหรือนายอำเภอเป็นผู้เก็บภาษีให้ตามจำนวนที่ต้องการ เงินภาษีส่วนหนึ่งจะนำขึ้นทูลเกล้าถวายพระเจ้าแผ่นดิน ส่วนที่เหลือจะตกเป็นรายได้ของเมียวซา ถ้ากำนันหรือนายอำเภอเก็บภาษีได้เป็นจำนวนมากจะได้รับรางวัล⁶⁸ ด้วยเหตุนี้จึงมักปรากฏว่าเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นทำการริคณาทาเน้นราษฎรเพื่อจะให้ได้เงินตามที่ต้องการ จากความเดือดร้อนของราษฎรทำให้พระเจ้ามินดงทรงเปลี่ยนวิธีมาเป็นการให้เงินเดือนแก่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่ดำรงตำแหน่งเมียวซา นับเป็นการลดอำนาจของเมียวซามีให้ทำการริคโดเงินภาษีจากราษฎรหรือชุกกริเคเอาผลประโยชน์จากเมืองที่ตนได้รับ แต่ก็ไม่ได้เป็นการประกันว่าราษฎรจะไม่ได้รับความเดือดร้อนอีกต่อไป เนื่องจากในเมืองที่อยู่ห่างไกล

⁶⁶Aung, loc. cit.

⁶⁷Desai, op. cit., p. 205.

⁶⁸เสฐียร พันธงชัย, เรื่องเดิม, หน้า 80-81.

จากการควบคุมของส่วนกลาง โอกาสที่เจ้าพนักงานจะทำความเดือดร้อนให้แก่ราษฎรยังมีอยู่

ในขณะเดียวกัน เมื่อพระเจ้ามโหตรังยกเลิกการให้เมียชาวมีอำนาจเก็บภาษีอากรและเก็บผลประโยชน์จากเมือง พระองค์ทรงแทนที่ด้วยการเก็บภาษีโรงเรือนจากราษฎรที่เรียกว่า "สะสะเมทะ" (Thathameda) ในปี พ.ศ. 2405 (ค.ศ. 1862) ในการเก็บภาษีสะสะเมทะนั้นจะเรียกเก็บภาษีเป็นรายปีจากราษฎรในเดือนเมษายนหรือพฤษภาคม⁶⁹ แล้วย่านหลังหนึ่งจะเสียภาษีในอัตรา 10 รูปี ซึ่งจำนวนภาษีที่เรียกเก็บอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสภาพลมฟ้าอากาศ ผลของการเก็บเกี่ยว หรือภาวะการณ์ทางธรรมชาติ และอุบัติเหตุ⁷⁰ เขตที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องเก็บภาษีสะสะเมทะ คือที่กรุงมณฑล⁷¹ และผู้ที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องเสียภาษีดังกล่าวคือ ผู้เก็บภาษี กำนัน และคนยากจน⁷² พระเจ้ามโหตรังตั้งอำมาตย์ 4 คนทำหน้าที่เก็บเงินภาษีสะสะเมทะซึ่งได้แก่ ทางทิศตะวันออก มีมหามินอะละมังของ ทางทิศตะวันตก มีมหะเสีเยสินกะยะ ทางทิศเหนือ มีสิทไศ์ทวน และทางทิศใต้ มีมหามินคินกยอ⁷³ เงินภาษีที่เก็บได้จะส่งต่อพระเจ้ามโหตรัง พระเจ้ามโหตรังนำรายได้นี้มาใช้เป็นเงินเดือนสำหรับพระราชทานแก่พระมเหสี พระองค์ชาย พระองค์หญิง และข้าราชการฝ่ายทหารและพลเรือน แก่

⁶⁹Cady, A History of Modern Burma, p. 101.

⁷⁰D.G.E. Hall, Burma (London: Hutchinson's University Library, 1950), p. 122.

⁷¹Fred W. Riggs, Thailand : The Modernization of a Bureaucratic Polity (Honolulu: East-West Centre Press, 1966), p. 22.

⁷²กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, พระราชพงศาวดารพม่า, เล่ม 3, หน้า 96.

⁷³เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

ยกเว้นไม่รวมถึงอัครมเหสีและรัชทายาท⁷⁴

การตั้งระบบภาษีสะสะเมตะของพระเจ้ามินคองนั้น เป็นการปฏิรูปทางด้าน การคลังที่ทันสมัยมาก โดยหลักการแล้วจะมีผลทำให้พระเจ้ามินคองทรงได้รับรายได้เข้าของ พระคลังเป็นจำนวนที่แน่นอนทุกปี ปรากฏว่าภาษีสะสะเมตะเป็นภาษีที่นำเงินให้รัฐถึง 2 ใน 3 ของรายได้ของหลวง ระหว่าง พ.ศ. 2403-2413 (ค.ศ. 1860-1870)⁷⁵ นับเป็นการเพิ่มอำนาจของรัฐบาลกลางให้มั่นคง โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้าน การคลัง เนื่องจากเงินรายได้ของแผ่นดินจะไม่รั่วไหลไปถึงเจ้าพนักงานท้องถิ่นหรือเมียวซา แต่ จะนำมาส่งทองพระคลังทั้งหมด เป็นการป้องกันมิให้เจ้าเมืองทำการรีดนาทาเ็นราษฎร ทำให้ราษฎรได้รับความเป็นธรรมในการเสียภาษี ไม่ต้องเสียเงินเป็นจำนวนมากให้แก่ผู้ เก็บภาษี แต่ตามข้อเท็จจริงที่ปรากฏ กฎเกณฑ์การเก็บภาษีสะสะเมตะตามที่กำหนดไว้ ปฏิบัติกันในหมู่ข้าราชการที่สุจริตเท่านั้น สำหรับเมืองหรือแคว้นที่อยู่ห่างไกลพระเนตร พระกรรณพระมหากษัตริย์ เจ้าพนักงานก็ยังคงค้ำข่มเหงราษฎรอยู่⁷⁶ เพื่อเพิ่มรายได้ให้ ตนเอง เจ้าเมืองยังต้องการได้รับสิ่งตอบแทนจากรัฐนะของตนนอกเหนือไปจากเงิน- เดือนที่ได้รับอยู่เป็นประจำ⁷⁷

ในการดำเนินการความสัมพันธ์และการทำการค้าระหว่างอังกฤษกับพม่า พระเจ้า มินคองทรงเห็นว่าอังกฤษมีระบบเงินตราที่มีเสถียรภาพ พระองค์จึงมีพระราชดำริที่จะทำ เงินตราที่มีมาตรฐานแทนการใช้เงินแท่งและทองแท่งในการแลกเปลี่ยนสินค้า ดังนั้นใน พ.ศ. 2403 (ค.ศ. 1861) จึงโปรดให้ทำการผลิตเงินเหรียญขึ้นด้วยโลหะต่าง ๆ

⁷⁴J.G. Scott, Burma From the Earliest Times to the Present Day (London: T. Fisher Unwin, 1924), p. 294. สันนิษฐานว่าอัครมเหสี และรัชทายาทคงจะได้รับผลประโยชน์จากเมืองเหมือนในครั้งก่อน.

⁷⁵Cady, A History of Modern Burma, p. 101.

⁷⁶เสฐียร พันธงชัย, เรื่องเดิม, หน้า 84-85.

⁷⁷Cady, A History of Modern Burma, p. 101.

เช่น เงิน ทองแดง ตะกั่ว โลหะผสมด้วยดีบุก และตะกั่วและทอง⁷⁸ ในวันผลิตเงิน
 เหรียญวันแรกได้มีการยิงสลุด 3 นัดเป็นการประกาศ⁷⁹ เงินจั๊ต (Kyat) ที่ผลิตขึ้นมี
 คราบกบฏซึ่ง เป็นสัญลักษณ์ของประเทศพม่าผู้นอนอยู่บนเหรียญ อีกด้านหนึ่งจะบอกปีที่พระเจ้า
 มินคองเสด็จขึ้นครองราชย์ ส่วนเหรียญทองนั้นด้านหนึ่งเป็นรูปสิงห์โต อีกด้านหนึ่งบอกปีที่
 พระเจ้ามินคองเสด็จขึ้นครองราชย์⁸⁰ ต่อมาในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2408 (ค.ศ. 1865)
 พระเจ้ามินคองทรงส่ง เครื่องจักรจากต่างประเทศ เข้ามาตั้ง โรงกระษาปณ์ของหลวงขึ้น เป็น
 ครั้งแรก ในระเนียบพระราชวังทางทิศเหนือของพระมหาปราสาทองค์กลาง⁸¹ และโปรด
 ให้ราษฎรใช้เงินตราที่ราชอาณาจักร แต่ปรากฏว่าเงินตราที่ราษฎรไม่ไ้หมุนเวียนใน
 ทองตลาดเลยคือเหรียญทอง⁸² ราษฎรต่างเก็บทองไว้ เนื่องจากเห็นเงินโลหะที่มีค่า
 จึงมักนำไปบูชาพระเจดีย์และใช้ในกิจการทางพุทธศาสนา มากกว่าจะใช้เป็นเงินตรา
 หนึ่ง เงินตราที่พระเจ้ามินคองโปรดให้ผลิตขึ้นขึ้นนี้ พระองค์คงจะได้นำมาใช้เป็นเงินก้อน
 สำหรับจ่ายให้ข้าราชการและพระบรมวงศานุวงศ์

พระเจ้ามินคองทรงเห็นความสำคัญของการอุตสาหกรรม เนื่องจากประเทศพม่า
 มีทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่าหลายอย่าง พระองค์ทรงได้รับความช่วยเหลือจากชาวต่าง
 ประเทศในการสร้างความเจริญทางด้านอุตสาหกรรม ในรัชสมัยของพระองค์มีโรงงาน

⁷⁸Desai, loc. cit.

⁷⁹Scott, op. cit., p. 300.

⁸⁰W.L. Barretto, Mindon (Rangoon: The New Light of Burma Press, 1935).

⁸¹กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, พระราชพงศาวดารพม่า เล่ม 3, หน้า 109.

⁸²Foucar, op. cit., p. 45.

ต่าง ๆ ทั้งสิ้นมากมาย อาทิเช่น โรงสีข้าว ซึ่งทำงานด้วยเครื่องจักร⁸³ โรงงานถลุงแร่ โรงกระดาษ โรงเลื่อยไม้ โรงก่อเรือ โรงงานผลิตอาวูซิปัน เมืองฉานหิน เมืองปีโครเลียม โรงงานทอผ้า โรงงานน้ำตาล เป็นต้น โรงงานเหล่านี้เป็นเพียงโรงงานเล็ก ๆ พระเจ้ามินทงทรวงแต่งตั้งเจ้าชายเมชะระ (Mekkara) พระราชโอรส ซึ่งมีความสนพระทัยในเทคโนโลยีตะวันตกเป็นเสนาบดีกระทรวงอุตสาหกรรม⁸⁴

โรงงานทั้งหมดของพม่ามีผู้จัดการและบุคลากรเป็นชาวยุโรป เนื่องจากชาวพม่าที่มีประสบการณ์และความชำนาญในค้านี้ ยกเว้นกระทรวงแก้ว ซึ่งมีบันเยตหุน (Panyet wun) เป็นเสนาบดี⁸⁵ เพราะจบการศึกษาจากประเทศฝรั่งเศส แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า บันเยตหุนไม่มีผลงานทางค้านอุตสาหกรรมเลย เพราะโดยแท้ที่จริงแล้วไม่เคยมีโรงงานแก้วในประเทศพม่าเลย ทั้ง ๆ ที่เครื่องแก้วและกระจกเป็นของที่เป็นที่ต้องการมากในพม่า ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากบันเยตหุนไม่มีความสามารถในค้านี้ นอกจากเป็นคนที่มีความสามารถ มีความเฉลียวฉลาดในการเพิกศูลิให้พระเจ้ามินทงทรวงโปรดปรานเท่านั้น ทำให้เป็นที่น่าสงสัยว่าโรงงานอื่น ๆ ที่จัดตั้งขึ้นจะดำเนินงานไปไม่ไฉน

โรงงานอุตสาหกรรมในพม่าดำเนินงานไ้รับผลสำเร็จมากบ้าง น้อยบ้าง ที่นับว่าทำงานได้ผลก็คือ การทำเหมืองฉานหินและเหล็ก เนื่องจากสามารถขุดฉานหินลิกไนท์ได้⁸⁶ ซึ่งจะนำมาใช้เป็นเชื้อเพลิงในโรงงานอุตสาหกรรมอื่น ๆ ส่วนที่ทำไม่ได้ผลก็มี

⁸³ เครื่องจักรสีข้าวเครื่องแรกมาถึงพม่าใน พ.ศ. 2403 (ค.ศ. 1861), จาก J.S. Furnivall, "Safety First A Study in the Economic History of Burma," JBRS. Vol. XI, pt. I (June 1957), p. 29.

⁸⁴ Aung, A History of Burma, p. 238.

⁸⁵ เสรีบุตร พันธวังษ์, เรื่องเดิม, หน้า 98.

⁸⁶ Scott, loc. cit.

อยู่หลายแห่ง เช่น โรงงานทอผ้า ซึ่งปรากฏในเวลาต่อมาว่าเครื่องจักรไม่ทำงาน และการทอผ้าไหมได้ผลไม่ดีเท่ากับการทอผ้าฝ้าย จนในที่สุดพม่าต้องปิดโรงงานแห่งนี้ นอกจากนี้ผู้ควบคุมโรงงานอุตสาหกรรมชาวยุโรปบางคนก็ไม่ได้มีความสามารถและความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริง เมื่อทำงานให้ไม่ได้คนเหล่านี้ก็มักแก้ตัวว่าต้องรอสั่งซื้อเครื่องมือมาจากยุโรปก่อน⁸⁷ ความล้มเหลวของการอุตสาหกรรมในพม่าภาคเหนือทำให้พอลคาและข้าราชการชาวอังกฤษในพม่าภาคใต้คือเอามาพูดเป็นเรื่องตลกขบขัน⁸⁸

พระเจ้ามินดงทรงรวบรวมการค้าอยู่ในความดูแลของรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้าระหว่างประเทศ โดยที่พระองค์ทรงมีตัวแทนซึ่งอาจจะเป็นผู้ค้าที่ได้รับอนุญาตจากพระเจ้าแผ่นดินทำการส่งสินค้าออกนอกประเทศและนำสินค้าเข้าประเทศได้⁸⁹ การควบคุมการค้าระหว่างประเทศจะทำให้พม่าได้รับผลกำไรดี ดังนั้นพระเจ้ามินดงจึงทรงพยายามรักษาการผูกขาดการค้าไว้ โดยเฉพาะสำหรับการค้ากับอังกฤษในพม่าภาคใต้ การผูกขาดของหลวงมีสินค้าหลายอย่าง เช่น ข้าว ไม้สัก เหมืองทับทิม และน้ำมันในเมืองเยนางยอง⁹⁰ (Yenangyaung) นอกจากนี้พระเจ้ามินดงยังโปรดให้มีการเก็บภาษีต่าง ๆ เช่น ภาษีศุลกากร เป็นต้น⁹¹

การผูกขาดทางการค้าดังกล่าวทำให้พอลคาอังกฤษไม่พอใจ และต้องการให้ตนได้ผูกขาดการค้ากับพม่าแต่เพียงผู้เดียว⁹² อังกฤษจึงได้เจรจาขอทำสนธิสัญญาทางพาณิชย์

⁸⁷ Foucar, op. cit., p. 46.

⁸⁸ Aung, The Stricken Peacock, p. 57.

⁸⁹ Ibid.

⁹⁰ Foucar, op. cit., p. 58.

⁹¹ Riggs, loc. cit.

⁹² 92 จะเห็นได้ว่าพระเจ้ามินดงทรงซื้อสินค้าจากเมืองกัลกัตตาแทนที่จะซื้อจากเมืองย่างกุ้งซึ่งมีราคาแพงกว่า พอลคาอังกฤษในพม่าก็ไม่พอใจเพราะต้องการให้พระองค์ทรงซื้อสินค้าจากตนเพียงแห่งเดียว, จาก Aung, A History of Burma, p. 238.

กับพระเจ้ามินทง เพื่อยกเลิกการผูกขาดและปรับปรุงการเก็บภาษีศุลกากร จากสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2410 (ค.ศ. 1867) พระเจ้ามินทงทรงยินยอมเลิกการผูกขาดของหลวง เว้นไว้แต่การผูกขาดไม้สัก น้ำมันดิน และหินมีค่า⁹³ แต่ก็ยังปรากฏว่าพระเจ้ามินทงยังทรงควบคุมสินค้าอื่น ๆ นอกเหนือไปจากที่กำหนดไว้ เช่น ฝ้าย ข้าวสาลี น้ำตาล ชา สีเสียด และงาช้าง เป็นต้น⁹⁴ ทำให้เสรีภาพทางการค้าไม่มี ผลผลของการทำสนธิสัญญาฉบับดังกล่าวทำให้การค้าของพม่าสองภาคเจริญขึ้น เนื่องจากได้มีการอนุญาตให้เรือกลไฟของอังกฤษแล่นขึ้นมาถึงเมืองบาโมไต⁹⁵ ทำให้มีการแลกเปลี่ยนการค้ากันมากขึ้น

การเปิดคลองสุเอซใน พ.ศ. 2412 (ค.ศ. 1869) ดูเหมือนว่าจะไม่มีผลต่อความเจริญทางการเศรษฐกิจของพม่าภาคเหนือ เนื่องจากพม่าภาคเหนือกลายเป็นดินแดนที่ปราศจากทางออกสู่ทะเล มหาสมุทรเสียแล้ว ซึ่งพม่าภาคใต้จะเป็นฝ่ายได้รับผลประโยชน์เสียมากกว่า สินค้าข้าว ของพม่าที่ออกสู่ตลาดโลกก็ถูกส่งไปจากพม่าภาคใต้ ซึ่งเป็นทำเลเพาะปลูกข้าวที่ดีกว่าในพม่าภาคเหนือ

สภาพเศรษฐกิจของพม่าในรัชสมัยจักรพรรดิคือคิมมิดได้มีการปรับปรุงให้ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตก ถึงแม้ว่าประเทศตะวันตกจะเข้ามามีอิทธิพลและมีบทบาทเป็นอย่างมากในประเทศพม่า ลักษณะเศรษฐกิจยังคงอยู่กับที่ และคงมีลักษณะตามที่จักรพรรดิองค์ก่อน ๆ ทรงวางไว้

⁹³Riggs, loc. cit.

⁹⁴D.G.E. Hall, A History of South-East Asia (New York: St. Martinus Press, 1966), p. 598.

⁹⁵Cady, A History of Modern Burma, p. 102.

รายได้ของรัฐบาลชนวนที่นำมาใช้ในการบริหารราชการแผ่นดินมาจากการเก็บภาษีอากรและภาษีศุลกากร⁹⁶ โดยกระทรวงการคลังมีหน้าที่เก็บรวบรวมรายได้ของประเทศ ภาษีอากรได้แก่ภาษีที่เก็บจากตัวบุคคลโดยตรง และจากผลิตภัณฑ์ที่หามาได้ ภาษีส่วนบุคคลเรียกเก็บจากรายกรหาชที่มีอายุระหว่าง 18-60 ปี โดยแบ่งแยกออกเป็น 5 ระดับ คือ⁹⁷

1. ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 18-55 ปี ต้องถูกเกณฑ์แรงงานและเสียภาษี
2. ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 55-60 ปี ไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงาน แต่เสียภาษีครึ่งหนึ่ง
3. ผู้ที่รับราชการทหาร เสียภาษีเพียงครึ่งเดียว
4. ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปได้รับการยกเว้นไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานและ

เสียภาษี

5. ชาวจีนในประเทศชวนต้องเสียเงินภาษีให้รัฐบาลชวนเป็นรายปี ๆ ละ 2 ลวง (Luong) นอกจากนี้ยังมีผู้ได้รับการยกเว้นจากการเสียภาษีอากร ได้แก่ ขุนนาง ข้าราชการ ลูกจ้างรัฐบาล และผู้ที่ได้รับรางวัลจากการสอบแข่งขัน⁹⁹ เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าประชาชนธรรมดาสามัญที่มีอายุระหว่าง 18-55 ปี ต้องแบกรับภาระของประเทศทุกอย่าง

ส่วนการเก็บภาษีจากผลิตภัณฑ์ที่สำคัญคือ ภาษีจากการทำนา ซึ่งเก็บภายหลังฤดูเก็บเกี่ยว จำนวนค่าภาษีจะเปลี่ยนแปลงไปตามผลของการเก็บเกี่ยว เพราะบางปีนาชาวลำบากได้รับความเสียหายจากภัยทางธรรมชาติ ชาวนาจึงไม่อาจเสียภาษีได้ตามอัตราที่กำหนด นอกจากนี้ยังมีที่เรียกเก็บยังมีภาษีที่เก็บจากเหมืองแร่ ป่าไม้ รั้งนก ก้ายาน นาเกลือ

และอื่น ๆ โดยเรียกเก็บเป็นเงินหรือผลิตภัณฑ์

⁹⁶ Khoi, op. cit., p. 328.

⁹⁷ Thai and Mung, op. cit., pp. 234-235.

⁹⁸ 1 ลวง มีค่าเท่ากับ 37.783 กรัม.

⁹⁹ Khoi, loc. cit.

การค้าภายในประเทศมีน้อย แต่ละหมู่บ้านจะผลิตของขึ้นใช้เอง การแลกเปลี่ยนซื้อขายมีแต่ความขายฝั่งระหว่างภาคเหนือและภาคใต้ การอุตสาหกรรมของประเทศก็ไม่มี ถึงแม้ว่าญวนจะมีแร่ธาตุและทรัพยากรธรรมชาติมาก แต่ก็ไม่ได้รับการสำรวจจากรัฐบาล

ทางด้านคมนาคมนั้น ญวนมีถนนสายสำคัญเพียงสายเดียวคือ "ถนนชุนนาง"¹⁰⁰ (Mandarin Route) ซึ่งเชื่อมจากพรมแดนจีนทางแคว้นตั้งถิ่นฐานมาถึงเมืองไซ่งอน เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศ นอกนั้นเป็นเพียงทางเดินเล็ก ๆ มีสะพานข้ามแม่น้ำสร้างคยไม้ไผ่ นอกจากนี้จักรพรรดิญวนยังโปรดให้เกณฑ์แรงงานสร้างเขื่อนและคลองส่งน้ำเพื่อส่งเสริมการเกษตร จนแคว้นอันนัมได้ชื่อว่า "คัชแห่งภาคตะวันออกไกล"¹⁰¹

เงินเคียนทีจะให้แก่ข้าราชการของญวนยังไม่มี ข้าราชการจะได้รับแต่เงินเบี้ยหวัดซึ่งได้มาจากภาษีค่านาจากรัฐบาลเก็บข้าวมาไว้ในยุ้งฉาง¹⁰² อย่างไรก็ตามระบบเงินตราในญวนก็มีขึ้นใช้แล้ว นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 (คริสต์ศตวรรษที่ 14) ญวนเคยนำอัฐกระษาปณ์มาใช้แต่ประสบความสำเร็จล้มเหลว แต่ก็มีการใช้เงินตราที่ทำด้วยโลหะชนิดต่าง ๆ ได้แก่ ทองแดง สังกะสี ทอง และเงิน ใน พ.ศ. 2346 (ค.ศ. 1803) จักรพรรดิยอดทองตั้งสำนักงานเงินกระษาปณ์ขึ้น (Hôtel de Monnaies) ตามแคว้นต่าง ๆ¹⁰³ ก่อนที่ประเทศไทยและพม่าจะมีเหรียญกระษาปณ์ขึ้นใช้เสียอีก ซึ่งเข้าใจว่าญวนคงได้รับอิทธิพลมาจากประเทศจีน

¹⁰⁰Thompson, op. cit., p. 30.

¹⁰¹Ibid.

¹⁰²Khôi, op. cit., p. 329.

¹⁰³Ibid.

สภาพเศรษฐกิจของฉนวนในรัชสมัยจักรพรรดิคือก็ไม่ได้แตกต่างไปจากสมัยก่อน ๆ ทั้งนี้เนื่องจากในสมัยนี้ฉนวนต้องเผชิญกับความยุ่งยากที่มาจากประเทศฝรั่งเศสและการปราบปรามที่กกลางเมือง เศรษฐกิจของฉนวนทรุดต่ำลงอย่างมากภายหลังปี พ.ศ. 2405 (ค.ศ. 1862) เมื่อฉนวนต้องจ่ายค่าปรับสงครามให้ฝรั่งเศส 4 ล้านเหรียญ-เม็กซิโก และเสียแคว้น 3 แคว้นทางภาคใต้ให้แก่ฝรั่งเศสไป มีผลให้ฉนวนต้องสูญเสียแหล่งเพาะปลูกข้าวทางภาคใต้ รัฐบาลต้องขาดรายได้ที่สำคัญของประเทศไทย วิกฤตการณ์ทางด้านเศรษฐกิจทำให้รัฐบาลต้องเพิ่มภาษีในภาคกลางและภาคเหนือซึ่งเป็นเขตที่ประชาชนยากจนที่สุด นอกจากนี้ต้องขายเหมืองแร่ที่รัฐบาลเป็นเจ้าของไป¹⁰⁴ ยิ่งไปกว่านั้นรัฐบาลยังหาทางทดแทนด้วยการอนุญาตให้ชาวจีนนำเงินเข้ามาขายในประเทศได้ ห้าง ๆ ที่เคยประกาศห้ามมาก่อน นอกจากนี้ยังมีการขายตำแหน่งข้าราชการชั้นต่ำด้วยราคาเงิน 1,000-10,000 แฟรงค์¹⁰⁵ การแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจด้วยวิธีการดังกล่าวกลับทำให้สภาพทางสังคมและเสถียรภาพของรัฐบาลทรุดลง และทำให้มีการฉ้อราษฎร์บังหลวงในหมู่ข้าราชการทั่วไป

การคมนาคมภายในประเทศไม่ได้รับการสร้างเพิ่มเติมขึ้น พวกขุนนางมักต่อต้านการปรับปรุงการคมนาคม เนื่องจากเกรงว่าจะทำให้รัฐบาลกลางเข้าไปควบคุมการบริหารราชการส่วนภูมิภาคให้เข้มงวดขึ้น¹⁰⁶ และจะเป็นการลดอำนาจขุนนางตามท้องถิ่นลง การไปรษณีย์ที่มีอยู่ก็ให้บริการเฉพาะแต่ในวงราชการเท่านั้น ราษฎรไม่มีโอกาสได้ใช้บริการแต่อย่างใด

¹⁰⁴Lamb, op. cit., p. 158.

¹⁰⁵Joseph Buttiner, The Smaller Dragon (New York: Frederick A. Praeger, 1958), p. 358.

¹⁰⁶Thompson, op. cit., p. 30.

เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามกับประเทศตะวันตก โดยเฉพาะกับ ประเทศฝรั่งเศส เป็นความสัมพันธ์ทางด้านการทำสงคราม ยูนจีนไม่ได้รับความเจริญ ทางด้านเทคนิคมาจากตะวันตกเลย การเกษตรกรรมไม่ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น ไม่มี การดำเนินการเพิ่มผลผลิต จักรพรรดิคือคังไม่ทรงตระหนักถึงอันตรายของการชะงักงัน ทางเศรษฐกิจ ถึงแม้ว่าจะมีผู้ที่มีความคิดก้าวหน้าเสนอการปฏิรูปทางเศรษฐกิจ เช่น เหงียน เทรื่อง โต ได้เสนอการนำเทคนิคของยุโรปมาใช้ ให้ปรับปรุงการเกษตรให้ ทันสมัย ปรับปรุงการอุตสาหกรรม การชุกแรว ให้ปฏิรูปการคลังของประเทศให้มีความ ยุติธรรมขึ้นด้วยการเก็บภาษีจากคนรวย จากการพนัน ของมีนเมา ยาสูบ และฝิ่น เพิ่ม ภาษีสินค้าฟุ่มเฟือย และให้ความคุ้มครองการอุตสาหกรรม¹⁰⁷

ข้อเสนอของเหงียน เทรื่อง โต ที่ให้นำเทคนิคตะวันตกมาใช้เกือบจะได้รับ ผลสำเร็จ เนื่องจากใน พ.ศ. 2409 (ค.ศ. 1866) จักรพรรดิคือคังทรงมอบหมาย ให้เขาอยู่ในคณะสำรวจแรกที่เมืองแงทินห์ (Nghe-Tinh) และพระองค์ทรงส่งเขาไป ประเทศฝรั่งเศสเพื่อซื้อเครื่องจักรและหาช่างเทคนิค¹⁰⁸ แต่การเดินทางของเขาหยุด ชะงักลงเมื่อฝรั่งเศสเข้ายึดแคว้นโคชินจันทน์ภาคตะวันตกไปเมื่อ พ.ศ. 2410 (ค.ศ. 1867)

ใน พ.ศ. 2411 (ค.ศ. 1868) ดินห์ วัน เคียน (Dinh Van Dien) แห่งเมืองนินห์บิन्ह (Ninh Binh) ได้เสนอโครงการทำเหมืองทอง สร้างทางรถไฟ ลกภาษีอากร ตลอดจนการเกณฑ์แรงงาน และให้ยูนสถาปนาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ กับนานาชาติ แต่ขอเสนอตั้งกล่าวไม่ได้รับการปฏิบัติ

ใน พ.ศ. 2424 (ค.ศ. 1881) เล ดินห์ (Le Dinh) ซึ่งเคยเดินทางไป ยังเกาะฮ่องกงและได้เห็นการปรับปรุงทางด้านเศรษฐกิจของประเทศทางภาคตะวันออก

¹⁰⁷ Khoi, op. cit., p. 364.

¹⁰⁸ Ibid.

ซึ่งไคยล็ค ก็มีความปรารถนาจะให้อาณาจักรเป็นรอยตามบ้าง จึงได้เสนอรายงานต่อรัฐบาล
 ญวนว่า "ประเทศตะวันตกที่ไกลโพ้นมีความมั่งคั่งทางบ้านอาวูชและการพาณิชย์ อาวูช
 ของประเทศตะวันตกได้ใช้ในการคุ้มครองการค้า และเมื่อมีการค้าก็สามารถจัดหาอาวูช
 ได้ ประเทศญี่ปุ่นได้คำเป็นรอยตามประเทศตะวันตกจนมีความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกับ
 ประเทศทั่วทุกหนทุกแห่ง ส่วนประเทศจีนก็ได้เปิดเมืองทำให้ชาวยุโรปได้เข้ามา ชาว
 ญวนของเราซึ่งไม่อดัดตักขาดแคลนทางค้าบสคิปัญญาและทรัพยากรธรรมชาติควรเลียนแบบ
 ตาม เพื่อจะได้ไม่ตกไปอยู่ภายใต้การครอบครองของชาวต่างชาติ"¹⁰⁹

ถ้ามีการนำความคิดเห็นของผู้ที่มีหัวก้าวหน้าเหล่านี้มาปฏิบัติแล้ว ก็เชื่อเหลือ
 เกินว่าเศรษฐกิจในประเทศญวนจะมีความมั่นคงขึ้น แต่บุคคลฝ่ายรัฐบาลและจักรพรรดิ
 ก็อดคิดไม่ทรงสนพระทัย ทั้ง ๆ ที่พระองค์น่าจะได้ตระหนักถึงความเสื่อมโทรมทางบ้าน
 เศรษฐกิจของประเทศ และหาทางแก้ไขให้ดีขึ้น การที่ประชาชนธรรมดาสามัญต้องแบก
 ภาระทางเศรษฐกิจของประเทศแต่ฝ่ายเดียวทำให้ประชาชนเกิดความไม่พอใจรัฐบาล
 เพราะภาษีอากรที่รัฐบาลเก็บไปมิได้มาหนุนบำรุงประเทศ กลับนำไปสร้างวัด เจดีย์
 ตลอดจนขบวนขบวนของจักรพรรดิ โดยเกณฑ์แรงงานราษฎรด้วย ความเคียดแค้นและความ
 คับแค้นใจในเรื่องนี้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการกบฏในประเทศขึ้น¹¹⁰

เมื่อเปรียบเทียบการปรับปรุงทางด้านเศรษฐกิจระหว่างพระบาทสมเด็จพระ
 จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้ามินดง และจักรพรรดิก็อดคิดแล้ว จะเห็นได้ว่าประเทศไทย
 และพม่ามีการพัฒนาเศรษฐกิจคล้ายคลึงกัน นอกจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
 อยู่หัวจะทรงยกเลิกการผูกขาดโดยสิ้นเชิง ในขณะที่พระเจ้ามินดงยังทรงสงวนการผูกขาด
 เอาไว้อยู่ แม้จะได้ทรงทำสนธิสัญญายกเลิกการผูกขาดในสินค้าหลายชนิด ทั้งนี้เพราะ
 พระองค์ไม่มีรายได้ทางอื่นมาชดเชย นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ และ

¹⁰⁹ Ibid., p. 365.

¹¹⁰ Thai and Mung, op. cit., p. 240.

จักรพรรดิคือดึกย้งทรงใช้การพระราชทานเงินเบี้ยหวัดให้แก่ข้าราชการและพระบรมวงศานุวงศ์ ในขณะที่พระเจ้ามินคังทรงก้าวหน้ากว่าโดยการพระราชทานเงินเคื้อนแทนการมอบผลประโยชน์จากเมืองให้แก่ข้าราชการและพระบรมวงศานุวงศ์

การส่งเสริมการกสิกรรมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้รับผลดีกว่าในประเทศพม่าและญวน เนื่องจากไทยไม่ได้สูญเสียแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ซึ่งเหมาะต่อการเพาะปลูกให้แก่ประเทศมหาอำนาจตะวันตกไป ในขณะที่ประเทศพม่าและญวนต้องสูญเสียแหล่งเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศไป อันที่จริงประเทศพม่าและญวนน่าจะไ้รับผลสำเร็จในการปรับปรุงเศรษฐกิจให้ทันสมัยมากกว่าไทย เนื่องจากประเทศทั้งสองอุดมสมบูรณ์ไปด้วยปัจจัยในการผลิต เช่นมีทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่า อาจจะมีทั้งโรงงานที่มีประสิทธิภาพได้ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่านักธุรกิจของประเทศทั้งสองไม่ทรงให้ความสนพระทัยอย่างจริงจัง

ความสงบภายในประเทศมีส่วนที่ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจดำเนินไปอย่างราบรื่น ทำให้ไม่ต้องจ่ายเงินเป็นจำนวนมากในการป้องกันประเทศ ไม่มีอุปสรรคในการลงทุน พระเจ้ามินคังทรงเผชิญปัญหาเกี่ยวกับการกบฏในพระราชวัง และการเกี่ยวข้องกับอังกฤษซึ่งยึดครองพม่าภาคกลางและภาคใต้ไปแล้ว ส่วนจักรพรรดิคือดึกย้งมีปัญหาเช่นเดียวกับพระเจ้ามินคังในการคอยรักษาเสถียรภาพของพระองค์ให้ปลอดภัยจากการกบฏ และยังคงหวาดการสู้รบกับฝรั่งเศสอีก ทำให้ความสนพระทัยส่วนใหญ่มุ่งอยู่ที่เหตุการณ์ระหว่างประเทศมากกว่ากิจการภายในประเทศ ซึ่งในข้อนี้ไทยจะไ้เปรียบกว่า ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ จะทรงเสียเขมรให้แก่ฝรั่งเศสไปก็ตาม แต่มิได้เป็นไปโดยการทำสงครามและเหตุการณ์นี้เกิดขึ้นในปลายรัชสมัยของพระองค์

อย่างไรก็ตาม ประเทศไทยก็ได้เปลี่ยนโฉมหน้าทางเศรษฐกิจจนทันสมัยแบบตะวันตกโดยสิ้นเชิง เพียงแต่เป็นก้าวแรกของการเปลี่ยนแปลงตามแบบตะวันตกเท่านั้น

ด้านสังคมและขนบธรรมเนียมประเพณี โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับชาวตะวันตก

การติดต่อกับประเทศตะวันตก ตลอดถึงการที่มีชาวตะวันตกเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ทำให้ไทยได้ทราบและรับวัฒนธรรมกับความเจริญแบบตะวันตกมาใช้ ซึ่งจะเห็นได้ชัด

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องด้วยพระองค์ทรงคุ้นเคยกับชาวตะวันตกมาตั้งแต่ยังมิได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ พระองค์ทรงได้รับคติแบบอย่าง ความเจริญของประเทศตะวันตกมา การเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมของประเทศไทยในสมัยนั้นเกิดขึ้นสอดคล้องกับสภาวะการที่กำลังเป็นอยู่ และมีผลทำให้ประเทศไทยเป็นที่รู้จักแพร่หลายในนานาประเทศ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักว่า ในรัชสมัยของพระองค์โลกทางภาคตะวันออกกำลังเปลี่ยนแปลง เนื่องจากประเทศตะวันตกมีอำนาจมากขึ้น การที่บ้านเมืองจะพ้นอันตรายจากประเทศตะวันตกนั้นจำเป็นต้องทำการเปลี่ยนแปลงนโยบายโดยหันเข้าหาความเจริญอย่างฝรั่ง¹¹¹ ฉะนั้นเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์จึงโปรดให้แก้ไขธรรมเนียมข้าราชการเข้าเฝ้าให้สวมเสื้อ¹¹² มิให้เปลือยกายท่อนบนดังแต่ก่อน ทั้งนี้เพราะธรรมเนียมโบราณคั่งกล่าวของไทยทำให้ชาวตะวันตกดูหมิ่นได้¹¹³ นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงต้องการให้ชาวต่างประเทศแสดงความรังเกียจประเทศไทย พระองค์ทรงมีพระประสงค์ที่จะให้ราษฎรรักษาบ้านเมืองให้สะอาด ก็จะเห็นได้จากประกาศทรงตักเตือนไม่ให้ราษฎรทิ้งศพสัตว์ลงในน้ำ¹¹⁴ เพราะนอกจากจะทำให้หน้าที่ราษฎรใช้บริโภคเกิดความสกปรกแล้ว ยังเป็นการเสียเกียรติยศพระนครด้วย

¹¹¹ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า 128.

¹¹² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 4, เล่ม 1, หน้า 6.

¹¹³ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 55, ว่าด้วยอังกฤษเข้ามาทำสัญญากับไทย (พระนคร: องค์การการค้าของคุรุสภา, 2512), หน้า 148.

¹¹⁴ "ประกาศทรงตักเตือนไม่ให้ทิ้งศพสัตว์ลงในน้ำ แลให้ทอดเตาไฟอย่าให้เป็นเชื้อเพลิง แลให้คิดทำลิมสลักรักษาเรือน," ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4, เล่ม 1, หน้า 182.

การเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ การโปรดให้ราษฎรได้เข้าเฝ้าพระองค์อย่างใกล้ชิด ไม่ว่าพระองค์จะเสด็จพระราชดำเนินไปทางสถลมารคหรือทางชลมารค ไม่ให้กรมเมืองนายอำเภอ และกรมไพร่หลวงที่ไปนั่งกองจุกของลอมซับไลราษฎร และราษฎรก็ไม่ต้องปิดประตูบ้านเรือนหรือแพคังแตกอน แต่จะออกมาคอยเฝ้ารับเสด็จถวายบังคมให้ทอดพระเนตรเห็น ถ้าทรงรู้จักจะได้มีพระราชปฏิสันถารด้วย¹¹⁵ การเปลี่ยนแปลงประเพณีนี้ทำให้ราษฎรมีความรู้สึกว่าคุณได้ใกล้ชิดของกพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์มิได้อยู่ห่างไกลจากประชาชน ถึงแม้ว่าจะห่างเป็นสมมติเทพ

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีไมตรีจิตและพระราชทานความใกล้ชิดแก่ชาวต่างชาติในหลายโอกาส อาทิเช่น ทรงอนุญาตให้ชาวต่างประเทศได้เข้าเฝ้ารับเสด็จเมื่อพระองค์เสด็จพระราชดำเนินผ่าน โดยจะเลือกทำความเคารพตามแบบไทยหรืออาจทำความเคารพด้วยวิธีอื่นที่ประเทศของตนถือว่าเป็นการแสดงความเคารพก็ได้¹¹⁶ นอกจากนี้ในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังโปรดพระราชทานเลี้ยงแก่ชาวต่างประเทศเป็นประจำทุกปี¹¹⁷ ยิ่งไปกว่านั้น ในวันเสด็จออกมหาสมาคมในพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยเนื่องในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระองค์ยังพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ชาวยุโรปในกรุงเทพฯ ได้เข้าเฝ้า¹¹⁸ ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าในสมัยนั้นไม่ว่าจะเป็นราษฎรหรือชาวต่างประเทศต่างมีโอกาสได้เข้าเฝ้าอย่างใกล้ชิด

¹¹⁵ "ประกาศยกเลิกการยิงกระสุน และอนุญาตให้ราษฎรเข้าในทางเสด็จพระราชดำเนิน," เรื่องเดียวกัน, หน้า 203-204.

¹¹⁶ เอ.บี. กริสโวลด์, เรื่องเดิม, หน้า 54.

¹¹⁷ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 12, หน้า 48-50.

¹¹⁸ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า 124.

ในการติดต่อกับชาวต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงยึดถือประเพณีโบราณอย่างเคร่งครัด แต่ทรงอนุโลมตามแบบตะวันตก ในเรื่องนี้จะเห็นได้จากประเพณีการเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ โดยปกติแล้วผู้ที่เข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์จะต้องปลดคออาวุธก่อนเพื่อความปลอดภัยขององค์พระมหากษัตริย์ แต่ในครั้งที่เซอร์ยอห์น บาวริงจะเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทูตอังกฤษปฏิเสธที่จะปลดอาวุธโดยอ้างว่าการติดอาวุธประจำตัว เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องแบบ ถ้าปลดอาวุธออกจะเป็นการแสดงความไม่เคารพพระมหากษัตริย์ไทย และการติดอาวุธเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินของตนเป็นประเพณีตะวันตกที่ปฏิบัติกันมาช้านาน ทางไทยจึงอนุญาตให้คณะทูตอังกฤษติดอาวุธเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โดยที่พระองค์ไม่ทรงคัดค้านแต่อย่างใด¹¹⁹

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทอดพระเนตรเห็นความสำคัญของการศึกษาวิทยาการตะวันตก เนื่องจากสภาพแวดล้อมของประเทศไทยขณะนั้นกำลังเผชิญกับการขยายตัวของประเทศมหาอำนาจอังกฤษและฝรั่งเศส พระองค์ทรงพระราชดำริว่าพระเจ้าลูกยาเธอและพระบรมวงศานุวงศ์จะต้องเป็นกำลังสำคัญของประเทศในอนาคต ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องทราบความเป็นไปของโลกภายนอกเพื่อเตรียมพร้อมที่จะเผชิญหน้ากับประเทศมหาอำนาจ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเริ่มต้นด้วยการโปรดให้จัดหาสตรีมิชชันนารีมาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษและความรู้ทั่วไปแก่สตรีในราชสำนักระหว่าง พ.ศ. 2394-2397 โดยผลัดเปลี่ยนกันเข้าไปสอนในพระราชวังสัปดาหละ 2 วัน¹²⁰ และสำหรับสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์โตนั้น ทรงจ้างนางแอนนา เลียวโนเวนส์ (Anna Leonowens) ชาวอังกฤษจากเมืองสิงคโปร์ทำการถวายการสอนวิชาภาษาอังกฤษ วิทยาศาสตร์ และวรรณคดีอังกฤษให้ โดยจะต้องไม่สอน

¹¹⁹Bowring, The Kingdom and People of Siam, Vol. II, p. 308.

¹²⁰ประชุมพงศาวดารภาคที่ 12, หน้า 42.

เรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาคริสต์¹²¹ การศึกษาแผนที่ใหม่นี้เป็นครั้งแรกที่พระมหากษัตริย์ของไทยทรงสนับสนุน ทำให้พระบรมวงศานุวงศ์ตลอดจนขุนนางที่มีโอกาสเข้ารับการศึกษาที่มหาดูวังขวางชน

พม่าก็เป็นอีกประเทศหนึ่งที่ได้มีการติดต่อกับประเทศตะวันตกมาเป็นเวลานาน แต่พม่ามิได้มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมากเหมือนประเทศไทย ลักษณะสังคมของพม่าอยู่ในสภาพเดิมและคงความอนุรักษ์นิยมไว้ ประชาชนพม่าก็มักอยู่ในพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น เชื่อในกฎแห่งกรรม และมองดูพระเจ้าแผ่นดินของตนดูพระเจ้าในเทพนิยายที่มีอำนาจไม่มีขอบเขตจำกัด¹²²

พระเจ้ามินทงทรงรักษาราชประเพณีโบราณของพม่าไว้อย่างเคร่งครัด ไม่อนุญาตให้มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลง ชาวต่างประเทศที่เข้ามาในพม่าจำต้องยอมปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีของพม่า แม้ว่าพระเจ้ามินทงจะทรงทราบถึงแสนยานุภาพของประเทศตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศอังกฤษ และทรงยอมรับสัมพันธไมตรีกับประเทศอังกฤษ ก็ยังเห็นได้จากรายงานที่ลอร์ด คัลคูลีส่งไปยังกรุงลอนดอนภายหลังที่ไคส์อาเชอร์แฟร์มาเจรจากับพม่าเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2398 ว่า "นับตั้งแต่ย่างเข้ามาในหน้าแม่น้ำพม่าจนกระทั่งกลับออกสู่เขตแดนของเรา คณะทูตได้รับการปฏิบัติอย่างวิเศษที่สุดและด้วยความเอื้ออารีเป็นอย่างสูง ไม่มีคณะทูตจากประเทศใดจะเคยได้รับการต้อนรับด้วยเกียรติยศจากราชสำนักพม่าเช่นนี้มาก่อน"¹²³ อาจจะกล่าวได้ว่า นับเป็นครั้งแรกที่พระมหากษัตริย์พม่าทรงเปลี่ยนทัศนคติหันมาต้อนรับประเทศตะวันตกด้วย

¹²¹Malcolm Smith, A Physician at the Court of Siam

(London: Country Life, 1947), p. 41.

¹²²Foucar, op. cit., p. 36.

¹²³Maung Maung, Burma in the Family of Nations (The Netherlands: Djambakan-Amsterdam, 1957), p. 46.

บรรยาการเป็นมิตร แต่พระเจ้ามินคองไม่ทรงอนุญาตให้เปลี่ยนแปลงราชประเพณีสำหรับชาวตะวันตก ปกติแล้วเมื่อชาวพม่าจะเข้าไปในพระราชวัง เมื่อเข้าไปถึงกำแพงวังจะตองถอกรองเท้าออก แล้วคลานเข้ามาจากประตูทางด้านทิศตะวันออกจนถึงห้องพระโรงเช่นเดียวกัน เมื่อชาวต่างประเทศจะเข้าเฝ้าพระเจ้ามินคอง ทุกคนนั้นจะตองปฏิบัติตามระเบียบพิธีในราชสำนัก กล่าวคือ จะตองปลดอาวุธออกและถอกรองเท้าเมื่อเข้าพระราชวังซึ่งจะตองเสี้ยมตองการสูลูเสี้ยมรองเท้าเนื่องจากมีผู้นิยมไป ทูตจะตองนั่งพับเพียบอยู่กับพื้น โดยชอนเท้าให้หมดเมื่ออยู่ต่อหน้าพระพักตร์พระเจ้ามินคอง¹²⁴ ประเพณีอย่างหนึ่งของพระมหากษัตริย์พม่าที่เป็นที่ขบขันของชาวต่างชาติคือ พระองค์จะประทับอยู่บนบัลลังก์สูงซึ่งอยู่ห่างไกลจากทูตและผู้เข้าเฝ้ามาก เพราะฉะนั้นเวลาที่พระองค์จะทอดพระเนตรดูคณะทูต จึงไม่สามารถทอดพระเนตร ค่ายตาเปล่าได้นัก พระองค์ทรงใช้กลองประคัมเพชรสองคู่¹²⁵

ปัญหาเรื่องการถอกรองเท้าเข้าเฝ้านี้ก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่ทูตอังกฤษซึ่งตองการให้พม่าเปลี่ยนแปลงประเพณีมาใช้แบบสากล และหาโอกาสให้พม่าตระหนักถึงเรื่องดังกล่าวและสอนให้พม่าทราบประเพณีตะวันตก ด้วยการให้ทูตพม่าไม่ตองถอกรองเท้าในการเข้าเฝ้าเจ้าชายแห่งเวลส์ (Prince of Wales) มกุฎราชกุมารอังกฤษ ที่อินเดียเมื่อ พ.ศ. 2419 (ค.ศ. 1876)¹²⁶ นอกจากนี้ยังจัดให้ทูตพม่านั่งบนเก้าอี้แทนการหมอบอยู่กับพื้น¹²⁷ การกระทำดังกล่าวเป็นการเตือนพระเจ้ามินคองว่าในโอกาสต่อไปที่

¹²⁴Foucar, op. cit., pp. 49-50.

¹²⁵เสฐียร พันธงศรี, เรื่องเดิม, หน้า 46.

¹²⁶Scott, op. cit., p. 296. เจ้าชายแห่งเวลส์นี้ต่อมาคือพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 7.

¹²⁷Hall, Burma, p. 125.

ทูตอังกฤษจะเข้าเฝ้าพระองค์ ทูตเหล่านั้นจะไม่ทอกรอกรงเท้าอีก แต่การเตือนทาง
 อ้อมของอังกฤษไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเพณีการเข้าเฝ้าของพม่า ปัญหาของเท้า
 มาถึงจุดแตกหักเมื่อเซอร์คัลลาส พอร์ซิชซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นทูตมาเจรจาเกี่ยวกับ
 เรื่องเอกราชของกระเหรี่ยงแดง ได้คัดค้านการทอกรอกรงเท้าและการนั่งบนพื้นเมื่อเข้า
 เฝ้าพระเจ้ามินคอง¹²⁸ พร้อมกันนั้นก็จัดส่งคำประท้วงไปยังผู้สำเร็จราชการอังกฤษที่
 อินเดีย ผู้สำเร็จราชการอังกฤษสนับสนุนการประท้วงของเซอร์คัลลาส พอร์ซิช โดย
 แจ้งว่าต่อไปถ้าทูตอังกฤษไม่ได้รับการอนุญาตให้สวมรองเท้าและปกคาน ก็ไม่ควรเข้า
 เฝ้าพระเจ้ามินคอง¹²⁹ พระเจ้ามินคองจึงไม่เสด็จออกให้ทูตอังกฤษเข้าเฝ้าอีกเลยตลอด
 รัชกาล เพื่อรักษาพระเกียรติยศของพระองค์ไว้ ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพม่ากับอังกฤษ
 เสื่อมลง

พระเจ้ามินคองทรงถือราชประเพณีอย่างเคร่งครัดแม้ว่าจะอยู่ในภาวะคับขัน
 เพียงใดก็ตาม ดังเห็นได้จากเมื่อคราวเกิดการกบฏใน พ.ศ. 2409 (ค.ศ. 1866)
 พวกกบฏจะจับตัวพระองค์ขณะที่กำลังเกิด พระเจ้ามินคองจะเสด็จสู่พระราชวังชั้นในโดย
 เร็ว พระองค์ไม่ทรงเสด็จพระราชดำเนินไปเอง แต่ทรงมีรับสั่งให้ทหารและข้าราชการ-
 บริวารอุ้มพระองค์ไป เพราะทรงรักษาประเพณีที่ว่าพระเจ้าแผ่นดินพม่าจะเสด็จด้วย
 พระบาทเปล่าไปภายนอกพระราชวังชั้นในไม่ได้ แต่จะต้องเสด็จโดยพาหนะอย่างใด
 อย่างหนึ่ง¹³⁰

การปรับปรุงการศึกษาของพม่าเป็นแบบตะวันตกในรัชกาลพระเจ้ามินคองก็มีอยู่
 บ้าง แต่มีอยู่ไม่มากและทำอยู่ชั่วขณะหนึ่งเท่านั้น พระเจ้ามินคองทรงสนับสนุนให้มิชชันนารี

¹²⁸ Hall, A History of South-East Asia, p. 598.

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ เสฐียร พันธงนี้, เรื่องเดิม, หน้า 153.

ทั้งโรงเรียนในวัดชั้น เมื่อหมอมาร์ค (Dr. Marks) หมอสอนศาสนาชาวบิว¹³¹ สร้างโรงเรียนขึ้นที่กรุงมณฑล พระเจ้ามินดงทรงส่งพระราชโอรสที่มีพระชันษาได้ 11 ปีจำนวน 9 พระองค์ไปศึกษาวิชาภาษาอังกฤษกับหมอมาร์ค¹³² ในจำนวนนี้มีเจ้าชายซีบอซึ่งขึ้นครองราชย์สืบต่อจากพระเจ้ามินดงรวมอยู่ด้วย แต่การศึกษาวิทยาการตะวันตกไม่ได้ผล และดำเนินไปด้วยความยากลำบาก เนื่องจากพระราชโอรสของพระเจ้ามินดงไม่ทรงสนพระทัยในการศึกษา ทรงพระอักษรตามพระทัยพระองค์เอง และทรงหยุดเรียนบ่อยครั้ง เช่น เมื่อทรงทราบว่าจะมีการประหารชีวิตนักโทษที่ต่าง ๆ โรงเรียน พระราชโอรสเหล่านี้จะหยุดเรียนเพื่อเสด็จไปดูการประหารชีวิตนักโทษ นอกจากนี้นักเรียนสามัญชนที่รับการศึกษาค่อยกั้นก็ไม่เคยชินกับการศึกษาร่วมกับเจ้านาย เมื่อเจ้านายเสด็จมาถึง นักเรียนทั้งหลายต่างพากันนั่งลงกับพื้น ซอนหน้าไว้¹³³ ทำความยุ่งยากในการสอนเป็นอย่างมาก โรงเรียนของหมอมาร์คตั้งอยู่ได้ไม่นานก็ถูกพระเจ้ามินดงทรงสั่งปิด รวมทั้งโบสถ์ที่สอนศาสนาของหมอมาร์คด้วย¹³⁴

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของประเทศฉนวนในรัชสมัยจักรพรรดิคือคึกอาจจะกล่าวได้ว่าไม่มีเลย เนื่องจากทั้งจักรพรรดิและขุนนาง ชำราชากรซึ่งยึดถือลัทธิขงจื้อ

¹³¹ มาร์ค เข้ามายังกรุงมณฑลระหว่าง พ.ศ. 2411-2418.

¹³² Scott, op. cit., p. 301.

¹³³ Foucar, op. cit., p. 50.

¹³⁴ สาเหตุเนื่องมาจากพระเจ้ามินดงมีพระประสงค์จะให้หมอมาร์คนำพระราชโอรส 2-3 องค์ไปศึกษาในประเทศอังกฤษ และพร้อมกันนั้นพระองค์มีพระราชดำริจะให้หมอมาร์คไปแจ้งต่ออังกฤษว่าพระองค์ทรงสนับสนุนอังกฤษในพม่า และขอให้อังกฤษคืนเมืองพะสิมให้แก่พม่า แต่หมอมาร์คไม่ได้ไป พระเจ้ามินดงจึงทรงเห็นว่าหมอมาร์คไม่เป็นประโยชน์สำหรับพระองค์อีกต่อไป จากเสฐียร พันธงศรี, เรื่องเดิม, หน้า 107-111.

อย่างเคร่งครัดทางด้านการเปลี่ยนแปลงตามแบบตะวันตกอย่างจริงจังและ
แข็งขัน จักรพรรดิคือคึกทรงมีพระราชดำริที่จะปิดประเทศต่อต้านอิทธิพลของประเทศ
ตะวันตก¹³⁵ พระองค์ไม่ทรงเปิดโอกาสให้ชาวต่างประเทศได้เข้าเฝ้า ประเทศญวน
ดำเนินนโยบายตามแบบประเทศจีนมากกว่า

ชนชั้นปกครองของญวนเกรงว่าการรับอิทธิพลของตะวันตกมาจะเป็นการทำลาย
ระเบียบในสังคมญวนซึ่งมีรากฐานสำคัญมาจากลัทธิขงจื้อ ทศกศิกี้กล่าวเป็นความ
เชื่อถือตนเองและการมีความคิดค้นแบบ¹³⁶ การติดต่อกับประเทศตะวันตกโดยเฉพาะ
กับประเทศฝรั่งเศสในสมัยนั้นมิได้มีบรรยากาศที่เป็นมิตร ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์
ระหว่างประเทศทั้งสองดำเนินไปด้วยการสงคราม ซึ่งจักรพรรดิคือคึกทรงมีพระราชภาระ
ที่จะต้องจัดการเพื่อความอยู่รอดของประเทศมากกว่า แต่พระราชกิจของพระองค์กลับยัง
ทำให้สถานการณ์เลวลง

พระจักรพรรดิคือคึกและขุนนางของการรักษาสถานภาพของตนไว้ ไม่ต้องการ
ให้มีการเปลี่ยนแปลงซึ่งจะทำให้อิทธิพลยุโรปเข้ามาในประเทศ พระจักรพรรดิทรงอยู่
โดดเดี่ยวห่างไกลจากประชาชนภายในกำแพงพระราชวัง¹³⁷ ยิ่งญวนรู้สึกว่าคุณถูก
คุกคามมากเท่าใด กำแพงที่แยกญวนออกจากตะวันตกก็ยิ่งสร้างสูงมากขึ้นเท่านั้น¹³⁸

ขุนนางญวนเองจะต้องมีส่วนรับผิดชอบต่อการเสียเอกราชของญวน เพราะว่า
ขุนนางเป็นผู้สะกิดก้นการเปลี่ยนแปลงญวนตามแบบตะวันตก ระบบสังคมญวนเป็นระบบ

¹³⁵ Hall, A History of South-East Asia, p. 610.

¹³⁶ Nguyen Khac Kham, An Introduction to Vietnamese Culture
(Tokyo: Tokyo Press, 1967), p. 76.

¹³⁷ Khoi, op. cit., p. 365.

¹³⁸ Buttinger, op. cit., p. 275.

ที่พอนเพะ ตำแหน่งข้าราชการเป็นตำแหน่งที่มีการซื้อขายกันได้¹³⁹ ก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคในทางโอกาส ซึ่งแสดงให้เห็นว่าขุนนางเหล่านั้นไม่มีความสามารถอย่างแท้จริง ขุนนางพยายามรักษาอำนาจและสิทธิพิเศษของตนไว้ ในขณะที่เดียวกันก็กักประชาชนไม่ให้มีฐานะสูงขึ้นและเห็นว่าการมีความรู้มากกว่าขุนนางจะนำความลำบากในการปกครอง การนำและการเผยแพร่ความรู้ตะวันตกเข้ามาในประเทศก็เป็นการโจมตีสถาบันขงจื้อของญวน¹⁴⁰ เพราะฉะนั้นการป้องกันมิให้สังคมมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวคือความอยู่รอดของขุนนางและฝ่ายปกครอง

ระบบการศึกษาของญวนยังได้รับอิทธิพลมาจากจีนอยู่มาก เหยียน เตรีง โด นักปฏิรูปชาวญวนเสนอแนวทางให้ญวนเป็นหัวของตัวเอง เพราะว่าญวนมีเขตพระราชของจีน¹⁴¹ เขาเห็นว่าควรได้มีการศึกษาประวัติศาสตร์ของประเทศญวน การศึกษาวิชาการต่าง ๆ ควรศึกษาเป็นภาษาญวน

สังคมญวนแบ่งออกเป็น 2 ชั้นใหญ่ ๆ ได้แก่ ชั้นปกครอง และชนชั้นที่อยู่ใต้การปกครอง¹⁴² ชั้นปกครองหรือพวกขุนนางจะเป็นอภิสิทธิ์ชน ดำรงชีวิตอยู่อย่างสุขสบาย สามารถปลูกบ้านอยู่อย่างสวยงาม ใส่เสื้อปัก และสวมรองเท้าอันเป็นลักษณะของชนชั้นสูง และได้รับผลประโยชน์จากผลิตภัณฑ์หายาก เช่น อบเชย โสม และรังนก เป็นต้น ส่วนชนชั้นผู้อยู่ใต้การปกครองเป็นประชาชนธรรมดาสามัญที่มีฐานะยากจน ต้อง

¹³⁹ Ibid., p. 290.

¹⁴⁰ Ibid., p. 294.

¹⁴¹ Truong Buu Lam, Patterns of Vietnamese Response to Foreign Intervention, 1858-1900 (Monograph Series No. 11, South-east Asia Studies, Yale University), pp. 93-94.

¹⁴² Thai and Mung, op. cit., p. 246.

เสียภาษีมาก และมีความเป็นอยู่อย่างแร้นแค้น ไม่ได้รับความเท่าเทียมกับพวกขุนนาง และจะทำตนทัดเทียมกับขุนนางไม่ได้ มิฉะนั้นจะมีความผิด ฉะนั้นประชาชนจึงต้องอาศัย อยู่ในบ้านหลังคามุงจาก ใส่เสื้อผ้าเนื้อหยาบ¹⁴³ ความแตกต่างทางสังคมดังกล่าวทำให้ประชาชนขาดความจงรักภักดี สภาสังคมของญวนเปิดโอกาสให้ประเทศ ตะวันตกเข้ารุกรานได้ง่าย

กล่าวโดยสรุปแล้ว ในขณะที่พระเจ้ามีนกงและจักรพรรดิคือก๊กหงยี่กั้นใน ประเพณีโบราณของประเทศอย่างแน่นแฟ้น ไม่ยอมรับอิทธิพลวัฒนธรรมจากประเทศ ตะวันตก แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยอมรับขนบธรรมเนียมประเพณี ของตะวันตกมาใช้เมื่อครั้งที่เสด็จไปประเทศต่าง ๆ ทรงสร้างความพอใจให้แก่ชาวต่างประเทศไม่ว่าจะเป็นทูตานุทูต หรือมิชชันนารี หรือพ่อค้าชาวต่างประเทศ ทำให้คนเหล่านั้นมีทัศนคติที่ดีต่อไทยและปฏิบัติต่อไทยดีขึ้น

การทหาร

ในขณะที่ประเทศไทย พม่า และญวนกำลังตกอยู่ในอันตรายจากการคุกคามของ ประเทศมหาอำนาจตะวันตก การปรับปรุงกิจการทหารของประเทศไทยให้ทันสมัยและเข้ม- แข็งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะว่าถ้ามีความขัดแย้งอันนำไปสู่การปะทะกับประเทศ มหาอำนาจ จะไม่สามารถป้องกันประเทศให้รอดพ้นจากเงื้อมมือของประเทศเหล่านั้นได้ หรืออย่างน้อยที่สุดการมีกำลังกองทัพที่ทันสมัยจะทำให้ประเทศมหาอำนาจหยุดยั้งการ ปฏิบัติการทางทหารได้ หันมาทบทวนถึงผลประโยชน์เสียก่อนที่จะดำเนินการดังกล่าว

กิจการทหารของไทยเคยได้รับการพัฒนามาตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี ที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยา เมื่อชาวโปรตุเกสเข้ามาสอนให้ไทยรู้จักการหลอปืนใหญ่ ใน ครั้งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไทยเคยอาศัยชาวโปรตุเกสให้ช่วยจัดหาปืนสำหรับใช้ใน

¹⁴³Ibid., p. 250.

ราชการให้ แต่ความเจริญทางด้านทหารที่ไทยได้รับจากตะวันตก เป็นเพียงการได้รับความช่วยเหลือทางด้านอาวุธยุทโธปกรณ์เท่านั้น

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กิจการทหารของไทยได้รับการปรับปรุงให้เจริญก้าวหน้าเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะพระเจ้าน้องยาเธอของพระองค์คือพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งได้รับการเฉลิมพระยศเทียบเท่าพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง นอกจากจะทรงพระปรีชารอบรู้กิจการในพระนคร การต่างประเทศ และขนบธรรมเนียมต่าง ๆ แล้ว ยังทรงเชี่ยวชาญในศิลปศาสตร์การรณรงค์สงครามอีกด้วย¹⁴⁴ ซึ่งจะเห็นได้จากตั้งแต่ครั้งรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เคยรับราชการเป็นผู้บัญชาการทหารปืนใหญ่ ผู้บังคับกองอาสาสามลาญ และทรงเป็นแม่ทัพเรือในคราวยกกองทัพไปปราบเขมรเมื่อ พ.ศ. 2385 และทรงเป็นผู้ควบคุมการสร้างป้อมค่ายตามพรมแดนพม่าอีกด้วย¹⁴⁵ กิจการทหารของไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการทหารปืนใหญ่เจริญก้าวหน้ามาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว ดังจะเห็นได้จากการที่เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ทรงแปลตำราปืนใหญ่จากภาษาอังกฤษออกเป็นภาษาไทยเมื่อ พ.ศ. 2383 เพื่อใช้ในตำราสอนทหาร¹⁴⁶

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงจ้างชาวต่างประเทศเป็นครูฝึกทหารให้แก่ไทย ใน พ.ศ. 2394 มีนายทหารอังกฤษจากเมืองเมะลาลำเลิงในพม่าชื่อร้อยเอกอิมเปย์ (Impey) ทราบว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ โปรดขนบธรรมเนียมฝรั่งและทรงสนพระทัยการจักกองทัพแบบฝรั่ง จึงลาออกจากกองทัพ

¹⁴⁴ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ 5 เล่ม 1, หน้า 42.

¹⁴⁵ Cady, Southeast Asia..., pp. 342-343.

¹⁴⁶ โสมหัก เทเวศร์, เจ้าฟ้าจุฑามณี (พระนคร: แพร่พิทยา, 2513), หน้า 98.

อังกฤษสมัครเข้ารับราชการไทย และรับอาสาเป็นครูฝึกหัด จักรเย็บทหารบก¹⁴⁷
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ โปรดให้จ้างไว้ และทรงเกณฑ์พวกอาสาลาวและอาสา
เขมร เป็นทหารให้ร้อยเอกอิมเปย์ทำการฝึกหัดในพระบรมมหาราชวัง กองทหารเหล่านี้
มีชื่อเรียกว่า "ทหารเกณฑ์หัดอย่างยุโรป" ทั้งนี้เนื่องจากการฝึกและการควบคุมทำแบบ
ฝรั่งทั้งหมด ตลอดจนมีการใช้ภาษาอังกฤษในการฝึก¹⁴⁸

ต่อมามีนายทหารอังกฤษนอกราชการจากอินเดียชื่อร้อยเอกทอมัส ยอร์ช นอกซ์
(Thomas George Knox)¹⁴⁹ ได้เข้ามาขอทำงานฝึกทหารบ้าง พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพิจารณาเห็นว่าที่พระบรมมหาราชวังมีร้อยเอกอิมเปย์เป็นครู
ฝึกอยู่แล้ว จึงโปรดให้พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ทรงรับตัวร้อยเอกนอกซ์ไปเป็นครู
ฝึกทหารที่พระบรมมหาราชวัง¹⁵⁰ โดยเกณฑ์กองอาสาญวนมาเป็นทหาร ร้อยเอกนอกซ์เคย
ช่วยคุมกองทัพไปช่วยกรมหลวงวงศาธิราชสนิทเมื่อครั้งที่ไทยทำศึกเชียงใหม่ใน พ.ศ.
2396¹⁵¹

พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจัดตั้งทหารวังหน้าขึ้นทั้งทหารบกและ
ทหารเรือ ในสมัยนั้นกิจการทหารปืนใหญ่คึกคักมาก เพราะพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ
ถึงกับทรงหัดทหารด้วยพระองค์เอง¹⁵² พระองค์ทรงสะสมปืนใหญ่และเครื่องศัสตราวุธ
ยุทธภัณฑ์สำหรับการทหาร นอกจากนี้พระองค์ยังทรงสร้างโรงปืนใหญ่ โรงทหาร คลัง

¹⁴⁷ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า 158.

¹⁴⁸ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เรื่องเดิม, หน้า 383.

¹⁴⁹ ภายหลังได้เป็นกงสุลใหญ่อังกฤษประจำไทย.

¹⁵⁰ โสมทัต เทเวศร์, เรื่องเดิม, หน้า 105.

¹⁵¹ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, หน้า 160.

¹⁵² โสมทัต เทเวศร์, เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

สรรพยุทธ์ และศึกคันทันในวังหน้า¹⁵³ ยิ่งไปกว่านั้น ยังทรงเกณฑ์ข้าราชการสำนักในวังหน้า เป็นทหารปืนใหญ่กันหมด แม่แตกคนสวนและมหาดเล็กห้องสรง¹⁵⁴ ส่วนทางด้านกิจการทหาร เวื่อนั้น พระองค์ทรงก่อเรือรบกลไฟขึ้นหลายลำ เช่น เรืออาสาเสือดำ และเรือยงยศ- อโยธยา เป็นต้น ไทยจึงมีเรือรบกลไฟใช้เป็นที่เรือรบและพาหนะมาตั้งแต่ พ.ศ. 2401 ในกองทัพเรือ โปรดให้ชักกองอาสาจามและอาสาสามมอญเป็นทหาร ส่วนกับต้นเรือและต้นหน เรือรบทรงจ้างฝรั่ง เนื่องจากไม่มีผู้ใดชำนาญในคานนี้¹⁵⁵ จากพระราชกิจของพระบาท สมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงทะนุบำรุงกิจการทหารมากยิ่งขึ้นกว่าพระบาท สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสียอีก¹⁵⁶

ด้วยเหตุที่กิจการทหารของไทยได้รับอิทธิพลตะวันตกมา ทหารไทยจึงแต่งกาย ตามแบบฝรั่ง แต่คงจะดูซัดเซลงในสายตาของชาวต่างประเทศ ดังที่เซอร์ยอห์น บาวริง ได้บรรยายไว้ เมื่อคราวเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า "ทหารไทยแต่งกาย เลียนแบบทหารยุโรปซึ่งเครื่องแต่งกายเหล่านั้นดูซัดเซกับขนบธรรมเนียมทางตะวันออก อย่างแปลกประหลาด"¹⁵⁷

ถึงแม้ว่าไทยจะได้มีการปรับปรุงการทหารตามแบบอย่างตะวันตก แต่ทหาร เหล่านั้นไม่ได้มีบทบาทในการป้องกันประเทศเท่าใดนัก เพราะการศึกสงครามในรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ มีน้อยครั้ง พระองค์ทรงใช้ทหารที่ฝึกแบบฝรั่งไว้ เป็น

¹⁵³ประชุมพงศาวดารภาคที่ 13, ตำนานวังหน้า (พระนคร: องค์การค้าของ
คุรุสภา, 2509), หน้า 91-92.

¹⁵⁴พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, เรื่องเดิม, หน้า 384.

¹⁵⁵กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เรื่องเดิม, หน้า 161.

¹⁵⁶Bowring, Vol. I, op. cit., p. 416.

¹⁵⁷Bowring, Vol. II, op. cit., p. 303.

กองเกียรติยศของพระองค์เหมือนอย่างทหารรักษาพระองค์ของสมเด็จพระบรมราชินี
วิกตอเรียแห่งประเทศอังกฤษมากกว่า

การทหารของประเทศพม่าไม่มีประสิทธิภาพ ดังจะเห็นได้จากผลของการ
สงครามระหว่างพม่ากับอังกฤษทั้งสองครั้ง (พ.ศ. 2367 และ พ.ศ. 2395) นั้น พม่า
เป็นฝ่ายพ่ายแพ้โดยสิ้นเชิง

พระเจ้ามินคองเหมือนกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือทรงจ้าง
ชาวยุโรปมาฝึกกองทัพบกให้ ซึ่งได้แก่นายพลเคอ ฟาซีเออ (De Facieu) และปิกาคือ
นายพันเอกแห่งกองทหารม้ายานเกราะฝรั่งเศส (French Cuirassier Regiment)
ชาวฝรั่งเศสซึ่งเคยประจำกองทัพในแคว้นบั้นจาบประเทศอินเดียมาก่อนและเป็นผู้มี
ประสบการณ์ทางทหารพอสมควร เพราะเคยต่อสู้กับพวกกบฏซิปอयीให้แก่อังกฤษ¹⁵⁸ แต่
บุคคลทั้งสองไม่ค่อยมีบทบาทมากนัก เนื่องจากไม่ได้รับอนุญาตให้ทำการปรับปรุงการทหาร
ตามที่เขาประสงค์ ความประสงค์ของพระเจ้ามินคองในการจ้างทหารชาวยุโรปไว้มิใช่
เพื่อให้ทำการปรับปรุงกองทัพตามแบบตะวันตก แต่เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติของ
พระองค์ว่าทรงมีชาวยุโรปอยู่ในกองทัพ¹⁵⁹ ตลอดเวลาที่นายทหารทั้งสองรับราชการ
อยู่ในสำนักไม่เคยมีผู้ใดติดตามถึงกิจการทหารจากตัวเขาเลย แสดงให้เห็นว่าการทหาร
ไม่ได้รับความสนใจจากทั้งพระเจ้ามินคองและขุนนาง

กองทัพพม่าเป็นกองทัพเล็ก ๆ จัดไว้อย่างสวยงามด้วยสีสันท่าง ๆ มากกว่าที่
จะแสดงถึงความเข้มแข็ง และเป็นเสมือนกองเกียรติยศสำหรับพระมหากษัตริย์มากกว่า
การแต่งกายของทหารในราชสำนักเป็นที่สะดุดตาของผู้ใดพบเห็น เพราะว่า "...แต่ง
ตัวสง่า โอ้อวยงนัก จะว่าความงามของคอกกุกุหลาบ หรือความสูงส่งของคอกทานตะวัน
ก็สู้ความงามสง่าของทหารไม่ได้ ทหารทั้งหมดใช้เสื้อคลุมสีแดง เครื่องหมายยศมีสี

¹⁵⁸ Foucar, *op. cit.*, p. 73.

¹⁵⁹ เสรีบุร พันธวัชย์, เรื่องเดิม, หน้า 169.

ต่าง ๆ กันไปตามกรมกอง บางกรมใช้สีเหลือง บางกรมใช้สีเขียวใบไม้ และสีฟ้าก็มี บางกรมก็ไม่มีสีพิเศษอันใดเป็นเครื่องหมาย ทหารทุกคนสวมกางเกงสีฟ้า มีแถบทาบเป็นทางยาวบ้าง แถบสีแดง และสีเขียวบ้างตามเครื่องหมายของกรมกอง หมวกของทหารนั้น เล่ากึ่งว่างามมาก ทุกคนสวมหมวกทรงสูง มีขนนกปักเป็นพุ่มและมีรูปพญานาคเป็นโลหะติดอยู่บนยอดหมวก ฯลฯ ความสง่างามเหล่านี้เป็นแบบที่หาดูไม่ได้จากที่ใด¹⁶⁰ แต่ถึงแม้ว่ากองทัพของพม่าจะจัดไว้สวยงาม แต่ก็ไม่เคยได้มีการฝึกซ้อมเลย ไม่ว่าจะเป็นการฝึกทหารหรือการซ้อมยิงปืน การใช้อาวุธปืนจะนำมาปฏิบัติการต่อเมื่อมีงานพิธีเท่านั้น โดยนำมายิงเป็นดอกไม้ไฟ¹⁶¹ การนำปืนใหญ่มาใช้แต่ละครั้งเป็นเรื่องใหญ่มาก จะเคลื่อนออกมาโดยใช้ช้างลากจูง¹⁶²

ผลจากการสงครามครั้งที่สองทำให้พม่าถูกตัดขาดจากทะเล สูญเสียดินแดนพม่าภาคกลางและภาคใต้ให้แก่อังกฤษไป เพราะฉะนั้นพม่าจึงมีแต่กองทัพบก และไม่มีประโยชน์ที่จะจัดตั้งกองทัพเรือ และจากการพ่ายแพ้สงครามครั้งที่พระเจ้ามินดงจะทรงทะนุบำรุงการทหารให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แต่ปรากฏว่าพระองค์ไม่ทรงเห็นความสำคัญของการซ้อมรบ การฝึกทหาร ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อมีการซ้อมทหารปืนใหญ่ที่สนามทางทิศเหนือของกำแพงเมือง พระเจ้ามินดงทรงมีรับสั่งให้หยุดการซ้อมเนื่องจากมีเสียงรบดวบเข้าไปถึงในพระราชวัง¹⁶³ ฉะนั้นเวลาจะซ้อมยิงปืนใหญ่กันแต่ละครั้งจะออกไปซ้อมนอกกำแพงเมือง และเพื่อป้องกันมิให้มีการสวนสนาม พระเจ้ามินดงจึงโปรดให้นำปืนใหญ่ทั้งหมดเข้าไปเก็บไว้ในพระราชวัง โดยตั้งไว้ที่หน้าท้องพระโรงและคิณฑองเปลวไว้ ปืนใหญ่จึงเป็นของตั้งแสดงไว้เป็นเครื่องประดับพระราชวังไป ไม่มีโอกาสนำมาใช้แต่

¹⁶⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 165-166.

¹⁶¹Foucar, *op. cit.*, p. 72.

¹⁶²เสฐียร พันธงศรี, เรื่องเดิม, หน้า 167.

¹⁶³Foucar, *loc. cit.*

อย่างไรก็ตาม

อย่างไรก็ตาม พระเจ้ามินดงทรงตระหนักพระทัยที่ว่ากองทัพพม่าไม่มีแสนยานุภาพเพราะขาดอาวุธที่ทันสมัย เพราะฉะนั้นพระองค์จึงมีพระราชดำริที่จะจัดหาอาวุธเข้าประเทศ โดยหวังความช่วยเหลือจากอังกฤษเพื่อจัดหาอาวุธที่ทรงต้องการให้¹⁶⁴ ค่ายการขนส่งอาวุธจากพม่าภาคใต้ขึ้นมา จากการทำที่พระองค์ต้องการขอความช่วยเหลือจากอังกฤษดังกล่าวทำให้อังกฤษมักใช้เป็นเครื่องมือในการบีบบังคับให้พระเจ้ามินดงยอมทำสนธิสัญญากับอังกฤษ เช่นในการทำสนธิสัญญาใน พ.ศ. 2410 ซึ่งตามที่ปรากฏพม่าก็มีได้รับประโยชน์จากอังกฤษมากเท่าใดนัก เพราะว่าเมื่อพระเจ้ามินดงจะทรงซื้ออาวุธจากอินเดีย ผู้สำเร็จราชการอังกฤษก็ห้ามมิให้พ่อค้าอังกฤษขายอาวุธให้ และเมื่อพระองค์จะซื้ออุปกรณ์ทางทหารจากประเทศอิตาลีและฝรั่งเศส เจ้าหน้าที่อังกฤษในพม่าภาคใต้อีกก็ไม่อนุญาตให้ทำการขนอาวุธผ่านเขตของตน¹⁶⁵ เป็นผลให้พระองค์ทรงต้องอาศัยชาวยุโรปหล่อปืนให้ในพม่า

สำหรับประเทศญวนเมื่อครั้งที่องเชียงสือทำการต่อสู้กับพวกกบฏไคเซินอยู่นั้นบาทหลวงป็นโยชาวฝรั่งเศสก็ได้ให้ความช่วยเหลือทางทหารแก่องเชียงสือ ชาวฝรั่งเศสได้ส่งนกการี้อาวุธและสร้างป้อมค่ายให้¹⁶⁶ ทำให้ญวนได้รับอิทธิพลการปรับปรุงกองทัพตามแบบตะวันตกในสมัยแรก ๆ ของราชวงศ์เหงียน ในสมัยต่อมาชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะชาวฝรั่งเศสที่เคยมีบทบาทในการช่วยเหลือทางทหารแก่อนามมิได้มีบทบาทอีกต่อไป

¹⁶⁴ Aung, A History of Burma, p. 246.

¹⁶⁵ Anil Chandra Banerjee, Annexation of Burma (Calcutta: A Mukjerjee & Bros, 1944), p. 243.

¹⁶⁶ Khoi, op. cit., p. 314, 337.

ฉวนไคจัดแบ่งกองทัพออกเป็นกองทัพบกและกองทัพเรือ ทางด้านกองทัพบก ประกอบไปด้วยหน่วยทหารราบ ทหารช้าง ทหารม้า และทหารปืนใหญ่ประจำอยู่ที่พระราชธานีและหัวเมือง โดยอยู่ที่บังคับบัญชาของนายพล 4 คนซึ่งอยู่ที่ราชสำนัก มีศูนย์กลางการทหารเพื่อทำหน้าที่ฝึกหัดหน่วยทหารอาสาสมัคร¹⁶⁷ กองทหารบางหน่วยไม่ได้ใช้การ เช่น กองทหารม้า มีเฉพาะที่กรุงเว้แห่งเดียว และใช้เป็นกองพาเหรดเท่านั้น ส่วนกองทหารปืนใหญ่จะมีบทบาทต่อเมื่อให้กองทหารช้างทำการตัดแนวข้าศึกในการสู้รบเสียก่อน สำหรับกองทัพเรือนั้นประกอบด้วยเรือซึ่งใช้ทั้งใบและพายกิดปืนใหญ่ กอยดูแลป้อมค่ายตามปากแม่น้ำและเกาะตามชายฝั่ง อยู่ใต้อำนาจบังคับบัญชาของนายพลเรือ¹⁶⁸

ขุนนางทหารมียศต่ำกว่าฝ่ายพลเรือน และไม่มีอำนาจทางการเมือง การจะเข้าเป็นทหารจะต้องผ่านการทดสอบความรู้แบบพลเรือน เช่น วิชาปรัชญา กวีนิพนธ์ ประวัติศาสตร์ วรรณคดี ศิลปกรรม และการปฏิบัติกิจการสาธารณะ¹⁶⁹ ระเบียบการดังกล่าวทำให้ได้ทหารที่ไม่มีความรู้ ความสามารถในแขนงงานของตนอย่างแท้จริง

พระเจ้าจักรพรรดิคือคึกทรงต้องให้ความสนพระทัยการทหารเป็นพิเศษ เนื่องจากฉวนต้องปราบปรามกบฏและต้องทำการสู้รบกับประเทศฝรั่งเศสหลายครั้ง ใน พ.ศ. 2404 (ค.ศ. 1861) พระองค์โปรดให้ทำการคัดเลือกนักกรีฑาให้เข้ารับราชการทหาร และใน พ.ศ. 2408 (ค.ศ. 1864) ก็โปรดให้มีการสอบคัดเลือกแพทย์ทหาร¹⁷⁰

ถึงแม้ว่าฉวนจะได้มีการจัดระเบียบในกองทัพเป็นอย่างดี แต่กองทัพฉวนไม่มีประสิทธิภาพสูงเมื่อเทียบกับกองทัพของฝรั่งเศส การที่ฉวนต้องยอมให้ฝรั่งเศสยกกองทัพ

¹⁶⁷Thai and Mung, op. cit., p. 234.

¹⁶⁸Khoi, op. cit., p. 331.

¹⁶⁹Buttinger, op. cit., p. 285. Thomson, op. cit., p. 27.

¹⁷⁰Thai and Mung, loc. cit.

ชั้นบทที่เมืองสุรานไค่ แสดงถึงความไม่สามารถของผู้นั้นที่จะคำนวณการรุกรานของฝรั่งเศสได้ ถึงแม้ว่าจำนวนทหารของผู้นั้นจะมีมากกว่าฝรั่งเศส แคกซาคอวูซุชโธปกรณที่ทันสมัย กองทหารไม่ได้ทำการฝึกฝนอย่างจริงจัง อาวุธที่ซึกล่าสมัย ที่นำมาใช้ได้ก็แค่แก๊ทและคาบสั้น ทหาร 1 ใน 10 เท่านั้นที่มีปืนไรเฟิลใช้¹⁷¹ ผู้นั้นมิได้มีการสร้างอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ทันสมัยนอกจากสร้างป้อมปราการเพียงอย่างเดียว เพราะฉะนั้นจึงไม่อาจต่อสู้กับกองทัพที่มีประสิทธิภาพแม้จะมีทหารน้อยกว่าของฝรั่งเศสได้ และโดยเฉพาะเมื่อประจวบกับการได้รับความเคียดแค้นจากพวกโจรสลัดตามชายแดน พระจักรพรรดิคือคังทรงขอความช่วยเหลือทางทหารจากประเทศจีน¹⁷²

การปรับปรุงการทหารให้ทันสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าน้องนางเธอ และพระจักรพรรดิคือคัง ไม่สามารถนำไปเปรียบเทียบกับประเทศตะวันตกได้ และไม่อาจใช้การทหารเป็นเครื่องต่อรองกับประเทศมหาอำนาจได้ เนื่องจากประเทศเหล่านั้นมีแสนยานุภาพทางทหารเหนือกว่า ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่า การที่จะทำให้ไทยอยู่รอดได้จะไม่สามารถใช้อำนาจทางทหารได้ หากแต่จะต้องใช้เครื่องมือทางการทูตแต่เพียงประการเดียว¹⁷³

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² Chesneaux, op. cit., p. 125.

¹⁷³ Abbot Low Moffat, Mongkut, the King of Siam (Ithaca: Cornell University Press, 1968), p. 24.